

Yuvarlak Masa: Türkiye’de Korona Virüs, Devlet ve Sınıflar

Meryem Kurtulmuş, e-posta: mirismeryem@yahoo.com

Levent Dölek, e-posta: leventdolek@gmail.com

İrfan Kaygısız, e-posta: irfankaygisiz@yahoo.com

Hakan Koçak, e-posta: hak29@yahoo.com

Meryem Kurtulmuş: İlk önce hoş geldiniz. Bugün Mülkiye Dergisi için Korona virüsünün işçi sınıfına etkisi ile ilgili bir tartışma yapmayı planlıyoruz, bunu aslında bir tartışmalar dizisinin ilki olarak düşünüyoruz. Üç değerli isim var; Birleşik Metal İş Sendikası uzmanı İrfan Kaygısız, Dr. Levent Dölek ve Doç. Dr. Hakan Koçak, her üçü de bu alanda çalışan ve son dönemde sahada neler olduğunu gerçekten takip eden, bilen insanlar. Tekrar hoş geldiniz.

Bugün 12 Mayıs 2020, Türkiye’de resmi olarak ilk korona virüs vakasının tespit edilmesinin üzerinden tam iki ay geçmiş durumda. Bu süreçte hem Türkiye’de hem dünyada ciddi bir ekonomik kriz söz konusu, hatta 1930 büyük buhranından beri karşılaşılan en büyük kriz olarak adlandırılıyor, dolayısıyla işçi sınıfı üzerine ciddi etkileri oldu ve olacak. Şöyle bir takım temel noktaları belirtmek istiyorum. Örneğin IMF diyor ki dünya ekonomisi %3 daralacak, Türkiye ekonomisi için öngörüsü ise %5 küçülme. Daha kötü senaryolar var, DTÖ 2020 yılında dünya ekonomisinin %9 küçüleceğini öngörüyor. Yine DTÖ’nün öngörülerine göre dünya ticareti %12-32 arasında, doğrudan yabancı yatırımlar ise %30-40 arasında azalacak. Senelerdir düştüğü iddia edilen yoksulluğun ise artacağı öngörülüyor. Hatta şöyle deniyor: 1,99 dolar yoksulluk sınırının altında 85 milyon insan varken bu sayı 430 milyona çıkacak. Petrol fiyatları düştü hatta Amerika’da varil petrol fiyatları eksiye düştü. Gerçekten kapitalizm, dünya ekonomisi ciddi bir kriz ile karşı karşıya. Peki, işçi sınıfı bundan nasıl etkilenecek? Dünya işçi sınıfı, Türkiye işçi sınıfı bundan nasıl etkilenecek? Ancak öncelikle, Türkiye ekonomisi bundan nasıl etkilendi? Hangi sektörleri nasıl etkiledi? Ne kadar işyeri kapandı? Kaç kişi işsiz kaldı? Hangi sektörler daha fazla etkilendi? Genel olarak Türkiye’deki ekonomik durumu nasıl etkiledi? Levent ne dersin?

Levent Dölek: İlk etki ekonomideki daralmayla birlikte tabii ki işsizlik. Tabii ki ilginç bir şey oldu daha korona başlamadan evvel biz zaten işsizlik oranlarında artışı görmüştük Türkiye’de. Resmi rakamlarda aslında işsizlikte bir azalma görülse de bu büyük oranda iş aramaktan umudunu kesmiş olanlardan vs. kaynaklanıyordu. Bunlar düştüğü zaman dar tanımlı işsizlikte bir azalma varmış gibi gözüküyordu ama DİSK-AR’ın da yaptığı araştırmalarda bu rakam geçen seneye oranla çok daha fazla artmış oldu. Yaklaşık 8 buçuk milyon gibi bir geniş tanımlı işsizlikle korona sürecine girdik, ilk hasta daha açıklanmadan evvel 8 buçuk milyon işsiz vardı. Şimdi bunun 10 milyona doğru çıktığını biliyoruz. Ama orada ne oldu tabii başka bir makyaj devreye girdi. Biliyorsunuz işten atmanın yasaklandığı görüntüsü altında ücretsiz izin verildi ve aslında bu işten çıkartılanlar şimdi yine resmi rakamlarda işsiz olarak gösterilmeyecekler çünkü hala istihdam ediliyormuş gibi, daha önce çalıştıkları şirketlerde devam ediyor gibi görünecekler.

Türkiye’nin son dönemdeki ekonomik sıkıntılarını aşmasında hep tartışılan bir şey vardı biliyorsunuz. Türkiye’nin kronik cari açığını net hata noksanla tamamladığı bir süreç söz konusuydu yıllardır. 11 milyar dolara yakın net hata noksandan bahsediliyordu. Bu senenin başında ticaret istatistiklerini değiştirdiler. Genel tanımlı ticaret istatistikleri üzerinden açıklamaya başladılar ödemeler dengesi hesaplarını. Bunun üzerine hem cari açıkta bir azalma oldu (çünkü serbest bölgeleri vs. de katıyorlar artık) hem de bu net hata noksan kalemi de azaldı. Orada hep speküle edilen bir mesele vardı bu körfez parası vs. diye. Şimdi Türkiye’nin iki yerden sıkışması söz konusu, bunlardan bir tanesi ihracat yaparak döviz bulma ihtiyacı. Türkiye’de iktidar, ihracat yapmak üzere devlet büyük bir heyecan içerisinde ve işçi sınıfını en çok ilgilendiren konulardan bir tanesi bu çünkü ihracat yapanlara istisna tanıdı yani ihracat yapan fabrikalar sokağa çıkma yasağında bile çalışıyorlar. Onlara rahatlıkla izinler veriliyor ve herhangi bir şekilde korona ile ilgili stratejik ürün üretmeseler bile sırf ihracat yaptıkları için o fabrikalar çalışıyor. İkincisi, yine döviz bulmak için turizmi canlandırmak istiyorlar. İçinde bulunduğumuz kriz dolayısıyla cari fazla vermeye başlamıştık, Türkiye’nin ithalata bağımlı üretimi dolayısıyla malum biz üretince cari açık veriyoruz çünkü daha fazla ithalat yapmak durumunda kalıyoruz. Dolayısıyla ekonomi küçüldüğü zaman biz cari fazla veriyoruz. Bunu bir başarı gibi sunuyor Berat Albayrak. Tabii ki bir ilgisi yok, 2001 krizinde de biz cari fazla verdik. 2008-2009 sürecinde de oldu bu, şimdi de oluyor yani sağlık işareti değil tamamen hastalığımızdan, ekonominin hastalığından kaynaklanan bir şey. Şimdi küçülmeye rağmen cari açık büyümeye başladı tekrar. Niye? Çünkü Avrupa ekonomisi ciddi bir resesyon içerisinde ve ihracat yapamıyoruz oraya. Çünkü bizim asıl ihracat sahamız orası. Peki, açığı kapatmak için başta söylediğim hep speküle edilen; körfezden akan paralar var. Şimdi senin bahsettiğin petrol

fiyatlarındaki gelişmeler bu sefer orayı da göçertti. Suudi Arabistan ve Katar ekonomisi şu anda yere serilmiş vaziyette, çok fena durum. Suudi Arabistan petrol fiyatlarındaki düşüşün rakipleri eleyeceğini düşünerek çok fazla karşı durmadı petrol fiyatlarındaki düşüşe ama şu anda tamamen yere serilmiş durumdadır. Dolayısıyla oralarda da çok enteresan gelişmeler olabilir. Tabi ki bunların Türkiye'ye yansması bir kere çok sert bir şekilde oluyor. Ne varsa elde, döviz bulmak üzere oraya yükleneceğini gösteriyor. Şu ana kadar olan her şey daha da hızlanacak. İhracat yapan sektörler cumartesi-pazar, sokağa çıkma yasağı, bayram seyran demeden çalışacaklar. Turizm açılacak. İnsanlar gelir mi buraya onu da bilemiyoruz tabi ama.

E tabi bu bir yandan üretimi devam ettiriyor ama belli sektörler için devam ettiriyor, sanayide diyelim ki işsizlik nispeten biraz daha az hızla artıyor bile olsa hizmetler sektörü tamamen paramparça olmuş vaziyette. Ve buna ek olarak da şunu söyleyebiliriz işçi sınıfının dışında küçük esnaf da tamamen bitmiş vaziyette. Dolayısıyla işsizlik sorunu çok büyük bir şekilde adeta bir çığ gibi şu anda geldi, rakamlar yakında ortaya çıkacaktır ama resmi rakamlar üzerine biraz önce söylediğim gibi çok ciddi bir ekleme yapmamız gerekecek.

Meryem Kurtulmuş: İrfan sen ne dersin işyerlerinin kapanması, işyerlerinin üretimi durdurması ile ilgili, ne kadar işyeri işi durdurdu?

İrfan Kaygısız: Yeni dönemdeki işsizlik meselesi bizim geleneksel olarak işsiz diye tanımladığımız ve dar tanım- geniş tanım diye zaman zaman ifade ettiğimizi de altüst eden yeni bir durum yarattı. İş olma ile işsizlik hali çok geçişken hale geldi. Birkaç gün öncesine kadar AVM'lerde çalışan binlerce kişi işsizdi, şimdi çalışmaya başladı, yarın ne olacağı belli değil; çok dinamik bir süreçteyiz. Dolayısıyla yeni dönem, işsizliğin ölçülmesini zor bir hale getirdi birincisi bunu söylemek isterim. Onun dışında işsizliğin bizde de dünyada da olağanüstü arttığını biliyoruz. ILO ilk açıklama yaptığında dünyada 25 milyon, ikinci açıklamasında 195 milyon, üçüncü açıklamasında 305 milyon kişi işsiz dedi. Her açıkladığında katlayan bir durum var. Son açıklamasında en kırılgan kesim kayıtdışılar dedi ve "2 milyar kayıt dışı var ve bunun 1.6 milyarı işsiz kaldı, dolayısıyla geçim imkânlarından yoksun" diye ifade etti.

Meryem Kurtulmuş: Bunun önemli bir kısmı da kadınlar tabi...

İrfan Kaygısız: İşsizlikle ilgili her vereceğimiz rakam iki kesim açısından diğer kesimlerden daha farklı elbette, genç işsizliği bildiğimiz gibi çok yapısal bir mesele ve bir de kadınların işsizliği, her iki kesimin genel ortalamaların çok üzerinde olduğunu biliyoruz. TÜİK'e baktığımızda, 15-64 yaş grubunda işsizlik oranı %13,9 iken, 15-24 yaş grubunda işsizliğin %24,4; kadınlarda % 15,6; tarım dışı genç kadınlarda ise % 30,3 olduğunu görüyoruz.

Kapanan işyerleri meselesinde, birinci kademe 149- 150 bin civarında işyeri kapandı hatırlarsanız. Onun bir ideolojik yanı da vardı, AKP ilk önce alkollü içki satan yerleri kapattı, bar pavyon diskotek diye ifade etti, buralarda çalışanlar var. Sonra ikinci kademe işyerleri kapandı. AVM, berberlerin de dâhil olduğu lokanta ve kafelerin de dâhil olduğu bu ikinci geçici kapatma ile toplamda 270 bin işyeri diye ifade edildi. Bu işyerlerinde kaç kişi çalışıyor, 5 kişi ile çarpsak 1 milyon 350 bin kişi eder. Yine Mustafa Sönmez, araştırmasında sokağa çıkma yasağı ilan edilen kesimler 65 yaş üstü ve 20 yaş altındaki istihdam içinde olanlardan, çalışanların sayısı yaklaşık 1 milyon 350 bin diyordu, sadece iki kesimi alsak yaklaşık 3 milyon. Ancak, söylediğim gibi, bu işyerlerinin bir kısmı açılıyor ve işsiz sayısı da sürekli değişiyor. DiSK-AR'ın, BETAM'ın, İstanbul Politik Araştırma Enstitüsünün araştırmaları var. Ayrıca çeşitli kişilerin de araştırmaları var. Ben de bir ara çok baktım bir projeksiyon nasıl yapabiliriz diye, açıkçası işin içinden çıkmak çok zor. Bu çalışmaların bir bölümü tahmini, bir kısmının abartılı olduğunu biliyoruz, sonuçta 4 milyon ile 8 milyon arası değişen rakamlar veriliyor ama bence yaklaşık 5 milyon insanın yeni dönemde işsizlik süreci içerisinde olduğu söylenebilir. Kimi işyerlerinin açılması süreciyle beraber görece bir düşüş olacak bunda. Ama ardından ikinci bir dalga işsizlik gelecek. Kısa çalışma ödeneklerinin bitimiyle beraber ikinci dalga ve esas sanayiden yükselen ciddi bir işsizlik gelecek. Biz bunu 2009 krizinde yaşadık. Yıllık izinler kullandırıldı ve bitti, kısa çalışma ödeneği bitti, ücretsiz izinler kullandırıldı ve daha sonra işten çıkarmalar başladı. Bu dönemde de ben kısa çalışma ödeneklerinden sonra ikinci dalga bir işsizlik bekliyorum. Gerçek işsizlik de 3-5 ay sonra ortaya çıkacak. Resmi istatistikleri biliyoruz, gerçi bu sene TÜİK de yeni bir düzenleme yapıyor, yeni durumu ölçeceğiz diye ama açıklamalar var ama veriler 3 ay sonradan geldiği için TÜİK'in verilerini hazıranda temmuzda göreceğiz. TÜİK'in istatistikleri hiçbir zaman tam gerçeği yansıtmayacak tabii ama biz çıkarsamalarda bulunacağız. Muhtemeldir ki ümidini kaybetmişler çok daha artacak. Ya da şimdi istihdamda gözüken kimi ücretli izinliler o zaman işsizliğe yansıyor. İşsizlik meselesinde birçok rakam var ama onun ötesinde yeni dönem açısından işsiz işçilerin genel olarak toplumsal muhalefette, sendikal ve siyasal alanda sınıf hareketi açısından çok önemli bir dinamik haline geleceğini düşünüyorum açıkçası. İşsiz işçiler hareketini daha sonra herhalde biraz konuşuruz.

Hakan Koçak: Şimdi bu işsizlik rakamları ile ilgili olarak, arkadaşlar da söyledi aslında, Çalışma Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu birkaç yıldır bu rakamları manipüle etme konusunda oldukça deneyim kazandılar. Mesela geçtiğimiz yıllarda deşifre edilmişti; işsizlik rakamlarını azaltan bir faktör; deyim yerindeyse bir şekilde araya katılan çıraklar, stajyerler vb. statüde olanlardı örneğin, sayıları şimdi aklımda yok ama bir milyon küsur gibi. Hatta bu DiSK ile dönemin Çalışma Bakanı arasında bir tartışmaya neden olmuştu. Arkadaşların söylediği gibi bu maalesef kamuoyunu da manipüle ederek, sanki kendini kabul ettirmiş

gibi görünen “işten çıkartma yasağı var” diye ücretsiz izine gönderilenler ama aslında işsiz olan, ancak o rakamlara yansımayan bir kesimi oluşturacak. İŞKUR’un rakamları zaten çok geç açıklanıyor, bu neredeyse bir rutine dönüştü, daha dün açıklanabildi biraz da kamuoyunun baskısıyla. ABD gibi son derece neoliberal bir ülkede bile, kurumsal devlet yapısının epeyce tarumar olduğu bir ülkede bile haftalık açıklama yapıyor ilgili bakanlık bu konuda. Bu rakamların en zor alınabildiği ülkelerden biriyiz sanırım dünyada. Evet gerçekten rakamlar söz konusu olduğunda oldukça problemlidir ama yine de dehşete düşürücü bir şey var. Dün ya da önceki gün açıklanan rakamlara göre Şubat’ta 118 bin olan İşsizlik Sigortası Fonu’na başvuru Nisan’da 312 bine çıkmış. İki buçuk üç kata yakın artış olmuş ki Fon’a başvuramayanlar ya da başvurup alamayanlar var; koşulları yerine getiremedikleri için. Özellikle kapatılan hizmet sektöründeki işyerlerinde işsiz kalmış olanlar. Bunların bir kısmı geri dönemeyecek, çünkü birçok işletme muhtemelen dayanamayacak gibi gözüküyor.

Öte yandan toplu çıkarmalar olacak gibi gerçekten. Belki buna şu da eklenebilir, bunu çok öngörebilir durumda değiliz ama ofis ve beyaz yaka mesleklerde yeni çalışma biçimleriyle birlikte belki de çalışan sayısında bir azalma potansiyeli görüyorum.

Çok uzun süredir dünyada tartışılan, Türkiye’de ise en ciddi, yapısal kronik sorun olan işsizlik sorununda işsizler son derece desteksiz kalıyor görünüyor. Kocaman bir işsizlik sigortası fonu varken; 135 milyar gibi bir rakam. Son iki aydır korona virüsü bütün haşmetiyle ülkeyi kavururken bu 135 milyarın 6 milyar kadarı ancak işsizlere sunulmuş durumda, deyim yerindeyse devede kulak. Ücretsiz izin ödeneğinin miktarı iyice komik, benim bir tür “harçlıklı izin” dediğim şey, 1170 lira civarında, asgari ücretin de yarısı. Dolayısıyla hem bir işsizlik var hem de neredeyse dünyadaki - yoksul Afrika ülkeleri vs. saymazsanız- en güvencesiz, en az destek alabilen, en zayıf şekilde desteklenen işsizler de bizde, onu da buna eklemek lazım.

Meryem Kurtulmuş: Bu dönemde işçilere yönelik ne tür düzenlemeler yapıldı bunu birkaç başlık altında özetleyebilir miyiz?

Levent Dölek: Ben şöyle özetleyebilirim. Birincisi kısa çalışma ödeneği geldi. Bir şirketin belirli bir süre faaliyetlerini durdurması veya azaltması durumunda işsizlik sigortası fonundan belirli miktarda işçilere bir ücret ödenmesi... Ama nasıl? Birincisi koşulları var. İşsiz kaldığında, sadece ödediği prim gün sayısı ve kesintisiz istihdam edildiği süre ile işsizlik sigortası almaya hak kazanmış olan işçilere verilebilir bu, mevcut ücretinin de (brüt ücretinin) %60’ını verecek. Bu kısa çalışma ödeneği tabii ki patronun üzerindeki ücret yükünü tamamen kaldırıyor yani patron hiçbir şekilde ücret ödemiyor. İşsizlik sigortasından alınıyor. Şu anda 270 bin işyerinin buna başvurduğunu söylemişti geçen ayki

açıklamalarında çalışma bakanı. Bu artmıştır ama daha sonra, biraz önce konuştuğumuz ücretsiz izin düzenlemesiyle birlikte bu artışın da önüne geçtiler. Yani artık şirketler kısa çalışma ödeneğine geçmek yerine ücretsiz izne çıkartıyorlar. Ücretsiz izinde de yine Hakan'ın söylediği gibi işsizlik sigortasının tabanından, olabilecek en düşük miktar veriliyor. “Harçlıklı izin” bence çok güzel bir tanımlama ve bu da patronu, işvereni ücret ödeme yükümlülüğünden kurtarıyor ama bununla ilgili şu an henüz rakamları ben görmedim fakat kısa çalışmaya 270 bin işyerinin başvurduğunu biliyoruz, 2 milyon 700 bin işçi için. Bunların önemli bir kısmı, yarısı çok küçük, neredeyse esnaf diyebileceğimiz işletmeler yani üç kişiden daha az işçisi olanlar. Geri kalan yarısı da bundan daha fazla işçisi olanlar. Buna sadece mavi yakalı işçiler dâhil değil onu da ekleyelim. Beyaz yakalı işçiler de buna dâhil. Mühendisler vs. bunlar da kısa çalışma ödeneğine geçirildiler. Türkiye'nin büyük fabrikalarında filan hatta şaşkınlıkla karşılandı ben onu söyleyeyim, bazı mühendisler “bize de mi ya” dediler ama o otomotiv fabrikalarında o mühendisler de kısa çalışma ödeneğine gönderildi.

Meryem Kurtulmuş: Ben bir üniversitede kısa çalışma ödeneği vermeye başladıklarımı duydum.

İfran Kaygısız: Üniversite, sendika...

Hakan Koçak: Geçen de Cumhuriyet gazetesinin de yararlandığı ortaya çıktı hatta sosyal medyada epeyce konu oldu.

Meryem Kurtulmuş: O zaman hemen hemen hiç bundan yararlanmayan kalmamış gibi. Bugün bir televizyon kanalında otomotiv sektörünün temsilcileri vardı, diyorlar ki; bizim hemen hemen bütün şirketlerimiz oto yan sanayiinde bundan yararlandı, bize çok iyi geldi ve istiyoruz ki devam etsin.

Levent Dölek: Burada zaten şöyle bir şey de var Meryem Hocam yanılısana şu kelimeden doğdu. “2 milyon 700 bin işçimiz başvurdu, işçi için başvuruldu, bu işçiler kısa çalışma ödeneğinden yararlandırılıyor”. Şimdi işçilerin yararlandığı bir şeymiş gibi sunuldu kısa çalışma ödeneği. Hâlbuki böyle bir şey yok. İşçinin yararlandığı bir şey yok, işçinin ücretinden bir kesinti var. Üstelik işsizlik sigortasından ödenmek suretiyle yani bu tamamen işverenlerin şirketlerin yararlandığı bir hizmet. Ve burada şöyle çok önemli bir ayrıntı var o da bu ödenen kısa çalışma ödeneği daha sonra işsizlik sigortasından mahsup ediliyor.

Meryem Kurtulmuş: Bence en kritik noktalardan biri o.

Levent Dölek: Yani işsizlik sigortasını siz bunun için kullanıyorsunuz, işçi sanki borçlanıyormuş gibi oluyor işsizlik sigortasına, yani önden avans alıyormuş gibi işsizlik ödemesini. Ondan sonra işten atıldığı zaman, 6 ay sonra işten atıldı diyelim, “ee geçmiş olsun sen kısa çalışma ödeneğinde bunu aldın”, ne

kadar aldıysan rakam olarak bu meblağ, işsiz kaldıktan sonra alacağın işsizlik sigortasından mahsup ediliyor. Şimdi buradaki ayrıntı ise şu sayın reisi cumhur, Tayyip Erdoğan'ın bu mahsubu yapmama konusunda yetkisi var. Kanunda böyle bir madde var diyor ki cumhurbaşkanı mahsup edilmemesi yönünde karar verebilir. Bu kararı vermedi hâlbuki vermiş olsa bu önemli bir şey bunun da talep edilmesi lazım.

Meryem Kurtulmuş: Bu sendikalar için bastırılacak önemli bir nokta olabilir.

Levent Dölek: Tabi sıkıştırmak lazım, tabi çünkü şöyle bir şey, işçi borçlanıyormuş gibi avans alıyormuş gibi bir muamele görüyor işsizlik sigortası fonundan. Patrona öyle bir şey yok. Sen işçilere bu dönem boyunca ücret ödemiyorsun, işsizlik sigortası fonuna bu yüzden herhangi bir yükümlülüğü doğmuyor işverenin. Şimdi bu da herhangi bir şekilde ahlâk vs. bırakıyorum burjuva hukuku, ticaret hukuku, borçlar hukuku mantığına da uygun bir şey değil... Burada fahiş bir haksızlık bir adaletsizlik var. Bir asimetri var işçi ile işveren arasında. Dolayısıyla bu kısa çalışma ödeneği bu noktada çok önemli bir yerde duruyor ama dediğim gibi kısa çalışma ödeneği artık yerini ücretsiz izin uygulamasına bıraktı...

Meryem Kurtulmuş: Oraya geçmeden önce İrfan'a bir sorayım mı? Sendikalarda durum nasıl? İşçilerin, sendikaların bu kısa çalışma ödeneğine bakışı nasıl?

İrfan Kaygısız: Kısa çalışma ödeneği sendikalar için yeni bir durum değil. En yaygın ve kitlesel kullanımı 2009 krizinde oldu. İş Kanununda yer almasından sonra en fazla 2009 krizinde kullanıldı. 2009 krizi öncesinde çok sınırlı sayıda işyerinde kullanıldı ve çok da bilinen bir mekanizma değildi işin doğrusu. Bu dönemin farklılığı çok yaygın bir alanda kullanılıyor olması. Demin biraz esprili söyledik, gazete, üniversite, sendika gibi uçları söyledik, bu örnekler çok yaygın bir şekilde kullanılıyor olması bakımından. Sosyal destek mekanizması olarak bakmak lazım. Biraz polemik olsun, "sermaye versin" politik olarak anlamlı mı anlamlı, ama pratik olarak karşılığı yok; işçiyi işten çıkaran patrone nasıl para alınacak mesele bu. Dolayısıyla bir toplumsal talep haline getirip kamuya dönüyorsun. O zaman "sen ver, git sermayeden al" gibi devam ettirilecek bir talep söz konusu oluyor. Bunu 2009 krizi döneminde de çok tartışmıştık, politik olarak tam nereye oturur bu mesele diye, sermayenin sübvansede edilmesi bir taraftan ama bir taraftan da böyle bir gerçeklik var. Bu konuyu geçen bir yerde yine tartışıyorduk, sermayeden alalım, bunu talep edelim diye. İşçi diyor ki "sen almak istemiyorsun", pratik gündelik hayat açısından bakıldığında diyor ki "adam zaten beni atıyor ve vermeyecek". Nesnellığe teslim olmak değil ama bir de bu yanını gözetmek lazım. Yaygın kullanımı olan bir mekanizma, bu dönem tabi kısmi bir düzenleme de yapıldı yasayla, prim süreleri 600 günden 450 güne ve 120 günden de 60 güne düşürüldü, dolayısıyla yaralanma koşulları bir miktar daha iyileştirildi. Bugün normalleşme dönemine dair cumhurbaşkanlığı

yardımcısı bir açıklama yaptı, yeni dönem takvimini açıkladı, orada kısa çalışma ödeneği ile ilgili diyor ki, haziran sonundan itibaren kısa çalışma ödeneği bitecek. Haziran sonu itibarıyla bitecek olması muhtemeldir ki mevcutlar devam edecek, ama yeni başvuru artık alınmayacak, yani COVID 19 gerekçesiyle kısa çalışmayı haziran sonunda bitirecekler anlamına geliyor. Dolayısıyla çok bir süre yok yaklaşık bir buçuk ay sonra kısa çalışma devreden çıkacak, ama yeni açıklamada ücretsiz izin ile ilgili bir şey söylemiyor, ilginç olan bu.

Meryem Kurtulmuş: Ne kadar kişi yararlanabildi? Başvuru sayısı çok ama yararlanabilenlerin sayısı da az sanırım.

İrfan Kaygısız: Biz bu konudaki verileri Çalışma Bakanı ne zaman bir televizyona çıkarsa, tivit atarsa ve bakana yeni bir soru sorulursa o zaman öğreniyoruz. Elimizde son veriye göre, kısa çalışma ödeneğinden yararlanan 3 milyon 51 bin kişi, ayrıca ücretsiz izinli 878 bin kişiye de nakdi ücret desteği veriliyor. Dolayısıyla 4 milyona yakın bir kişi gelir kaybına uğramış durumda ve daha önce de belirttiğim gibi bunların bir kısmı gelecekte işsiz kalacak. Kısa çalışma ödeneğinin en sorunlu yanlarından birisi işsizlik sigortasından mahsup edilmesi, en önemli meselelerden biri bu, dolayısıyla mücadele alanı olarak en fazla yüklenmemiz gereken bir konu, çünkü Cumhurbaşkanı'nın bunun işsizlik sigortasından düşülmemesi konusunda yetkisi var, isterse düşürmeyebilir. Kısa çalışma ödenekleri bitince, uzatma olmazsa, yeni başvuru alınmayacaksa, tekrar daha yaygın kitlesel işsizlik söz konusu olacak.

Meryem Kurtulmuş: Hakan sen ne dersin kısa çalışma ile ilgili? Nispeten "harçlıklı izin"den daha iyi bir şey olduğunu söyleyebilir miyiz?

Hakan Koçak: Elbette zaten temel eleştirilerden bir tanesi de buydu aslında. Şimdi kısa çalışmayı herkes istedi, işveren kuruluşları da üyelerini yönlendirdiler buraya; başvurun, aman işten çıkarmayın, bakın böyle bir mekanizma var diye. Şimdi kabaca söylersek kısa çalışma ödeneği, az önce Levent hocamın söylediği gibi, son ücretine göre belli oranla verildiğinden aşağı yukarı 1700 lira ile 4 bin 300, 4 bin 400 lira arası gibi bir para alabiliyor bir emekçi kısa çalışma ödeneğine işyeri başvurmuşsa ve kendi de alma koşullarına sahip ise ve fakat bu harçlıklı izin diye benim biraz alaycı bir biçimde tanımladığım şeyde ise üst sınır 1170 lira. Dolayısıyla ciddi bir hak kaybı var. Kısa Çalışma Ödeneği de, Levent hocam da güzel söyledi, aslında işsizlik fonuyla ilgili genel problemin dışında değil. Bu fonun adı İşsizlik Sigortası Fonu olsa da, çok büyük bir kısmı sermayeyi teşvik olarak verilmiş bir fon. Burada da aslında bir tür dolaylı sermaye teşviki var. Kriz zamanlarında biz sizin değirmeninize biraz su dökelim, değirmen tümüyle durmasın, toplu işten çıkarmalar olmaksızın bir şekilde hizmet ya da mal üretimi sürebilsin. Fakat bu nerden yapılıyor? Bu bordrolarda kesilen, işçi, işveren ve devlet tarafından verilen paralardan oluşan, aslında işsizleri desteklemek için

oluşan fondan veriliyor. Yani işverenlere yine bir tür dolaylı teşvik olduğunu unutmamak gerekiyor. Ama İrfan hocam doğru söylüyor. Sonuçta can havliyle yakıcı bir kriz anında en kolay ulaşılabılır ve hiç değilse işçi için de kısa vadede kullanılabilir bir şey olduğu için buna başvuruluyor. Benim bu “harçlıklı izin” dediğim şey buna yönelik yoğun başvuruları da biraz kesmeye yönelik de ortaya çıkmış bir düşünce gibi gözüküyor. Çok daha az bir maliyete düşürüyor: 1170 lira harçlık veriyorsunuz. Tabi burada şöyle bir şey deniyor. İyi de deniyor, “kısa çalışma ödeneğinden yararlanamayanlara da biz bunu sunuyoruz, bakın yararlanamayanlar var”. Dolayısıyla bir anlamda aşağıda eşitlik, daha az bir miktarda eşitlik. Kısa çalışma ödeneğinin en kolay işlevi dediğimiz gibi gerçekte pandeminin en yakıcı olduğu dönemde çok büyük bir toplu işten çıkarma görüntüsüne engel olmuş oldu ama arkadaşların söylediği gibi bu bittiğinde ne olacak onu da tabi görmemiz gerekiyor.

Meryem Kurtulmuş: Eğer sonrasında işsiz kalındığında, ki İrfan da bahsetti 2008 krizinden sonra kısa çalışma ödeneğinden faydalandıktan sonra işyerleri işçileri çıkarmaya başladılar ve işsizlik iyice arttı, eğer şimdi böyle bir süreç yaşanacaksa, insanların işsizlik sigortasından ödeme alması lazım ama bu ödemeler kısıtlanacak kısa çalışma ödendiği için. Dolayısıyla burada sendikalar açısından ciddi bir mücadele alanı görünüyor.

Hakan Koçak: Zaten daha öncesinde de çok ciddi bir sorundu bu. Son torba yasa ile biraz gevşetildi. Son üç yılda 600 gün prim ödenmiş olması şartı vardı ödeneğe hak kazanmak için. Bir de son 120 günde kesintisiz olma şartı. Bu prim ödeme şartı 60 güne çekildi, 600 gün de 450 güne çekildi ama işgücü piyasalarının son derece esnek, istikrarsız olduğu, geçici işlerin vs. yoğun olduğu Türkiye’nin işgücü yapısı içinde bu koşullar son derece ağır. Bu baştan beri söylenen bir şey, zaten o yüzden fonda devasa miktarlar birikiyor.

Birçok devlet sosyal politikalar açıkladı kriz karşısında, ekstra şeyler veriyor. Bizde, yasada belirtilen amacı işsizlere destek olarak vurgulanmış olan fondan dahi ciddi bir biçimde yararlanılmıyor. Şu bile denemedi: “çok olağan dışı bir kriz dönemindeyiz ve her işsiz kalana koşulsuz olarak asgari miktarda, örneğin asgari ücret diyelim, en azından, koşulsuz işsizlik ödeneği desteği, en azından üç ay için mesela, verilecek”. Bu bile denemedi ama ilginçtir muhalefetçe üzerine de gidilemedi.

Meryem Kurtulmuş: Ama bir taraftan da işten çıkartma yasaklandı!

Hakan Koçak: Evet tabi öyle pazarlandı. E tabi biliyorsunuz bizim medyamız da mahirdir bu konularda. Kıdem tazminatı ne zaman yok edilecek olsa, ona dair bir yasa tasarısı olsa; “artık herkes tazminatına kavuşacak” diye lanse edilir.

Levent Dölek: Şimdi işten çıkartma yasaklandı dendiğinde işten çıkartamıyorsunuz. 25/2. Madde hariç bu arada. İşverenin çok manipüle ettiği, kötüye kullandığı 25/2 maddesi var, onunla yine işten çıkartma olabiliyor. Öte yandan normal, ekonomik sebeplerle işten çıkartma yerine ücretsiz izne ayırma var. Şimdi işveren açısından ücretsiz izne ayırmanın işten çıkartmaya göre zaten avantajı var. Çünkü işten çıkartmak istediğiniz zaman kıdem ve ihbar tazminatı ödemeniz lazım. Şimdi bu yok. Herhangi bir şekilde bunları ödmeden üç aylığına ücretsiz izne ayırıyorsunuz ve işsizlik sigortası fonuna havale ediyorsunuz. Zaten Tayyip Erdoğan bunu ilerde uzatabiliriz de dedi. Dolayısıyla bu devam da edebilir. Sonra işler tekrardan düzeldi vs. tekrar işe alabilir yahut da ücretsiz izin bittikten sonra işten de çıkartabilir, bunun önünde de bir engel yok. İşçi sınıfının çalışma hakkını savunması açısından, mutlak iş güvencesini savunması açısından işten çıkartmanın yasaklanması zaten kriz ya da salgın ortamından da bağımsız bir talep. Ama onun dışında salgın meselesinde spesifik olarak ele alırsak şu anda uygulanan birçok olağanüstü uygulama var. Mesela sokağa çıkma yasağı gibi, çeşitli yerlerin kapatılması gibi, bütün bu önlemlerin hukuki dayanakları çok sınırlı. Bunların birçoğu başta sokağa çıkma yasağı olmak üzere olağanüstü hâl ilan dışında gerçekleştirilmesi hukuken mümkün olmayan uygulamalar. Fakat kimsenin de itirazı olmadığı için böyle bir hukuki baypas yapılmak suretiyle sokağa çıkma yasağının uygulandığını görüyoruz. Sokağa çıkma yasağı hukuken mesela nerede var? Şiddet olayları gerekçesiyle olağanüstü hâl ilan edildiğinde uygulanacak tedbirler arasında var. Mesela afet ya da salgın hastalık dolayısıyla da OHAL ilan edilebilir, kanunda bu da söz konusu. Cumhurbaşkanı'nın kararıyla bu gerçekleştirilebilir fakat ısrarla afet ya da salgın hastalık sebebiyle OHAL ilan yapılmadığını görüyoruz. Bunun sebebi şu: Sermayeyi ürkütmemek... Çünkü olağan üstü hâl kanununda sıkıyönetim kanunu biliyorsunuz anayasa referandumu ile kaldırıldı- sadece olağanüstü hâl var. Halen yürürlükte olan OHAL kanununda sermayenin üzerine çalışma, para ve mal yükümlülükleri yükleniyor. Yani sermayenin kendi üretiminde ve çeşitli başka alanlarda yükümlülükleri artıyor. Devletin burada müdahale etme olanağı geliyor. Bunu yapar, yapmaz o ayrı bir mesele. Ama bu olanağa kavuşması demek olan olağanüstü hâli ilan ederek sermayeyi ürküteceği için, sermayenin istemediği bir şey olduğu için olağanüstü hâl ilan etmiyor. Ama orada enteresan başka bir şey daha var, olağanüstü hâl kanunu cumhurbaşkanına zaten işten çıkartmaları izne bağlama, erteleme, yasaklama yetkisi de veriyor. Herhangi bir şekilde ücretsiz izin falan değil. Yani normal bir prosedür uygulansa salgın var, olağanüstü bir durum var, işten çıkartmaları yasakladım dese... Bu durumda ne olacak? Ücret yükümlülüğü kimin üzerinde patronun üzerinde. Herhangi bir şekilde kısa çalışma ödeneğine vs. gerek kalmadan bütün bu sürecin yükümlülüğü işsizlik sigortası fonundan kaldırılıp sermayenin üzerine yüklenebilirdi. İşçileri, halkı düşünen bir siyasi irade böyle

yapardı. O yüzden de şöyle söyleyeyim yapılması gereken şey burada işten çıkartma yasaklansın talebinde durmaktı. İşten çıkartma yasaklansın diye bir talep varsa ortada, orada duracaksınız. Onun yanına sendikalar hem TÜRK-İŞ hem DİSK hem HAK-İŞ kısa çalışma ödeneğinden yararlanmak kolaylaştırılsın diye bir talep koyduğu andan itibaren işten çıkartmak yasaklansın talebinin altını kendileri boşaltmış oldular. Sermaye bu yaratılan boşluktan dolu dizgin girdi ve kısa çalışma ödeneği bu dönemin genel ve yaygın biçimi haline gelmiş oldu. Böyle olması gerekmiyordu. Ha şöyle söyleyeyim ondan sonra sendikalar şöyle yapabilirlerdi tabi ki her bir işyerinde, her bir işyerinin kendi özel koşullarına göre kısa çalışma ödeneği ayrı bir mücadele konusudur. Sendikalar toplu işten çıkartmaya karşı bu yola da girebilirler belli koşullarda. Ancak genel düzeyde kısa çalışma ödeneğini bir talep olarak ortaya koyunca son derece gerçekçi olan ve bastırılması gereken ve hukuki zemini de olan mevcut düzen içerisinde, yani hiç beğenmediğimiz en kötü şu andaki hukuki sistem içerisinde yeri de olan işten çıkartmanın yasaklanması talebinin altı boşaltıldı ne yazık ki.

Meryem Kurtulmuş: Peki İrfan'a sorayım. İrfan işten çıkartma yasaklandı ama Levent de bahsetti bir istisna var sanırım.

İrfan Kaygısız: Levent'in söylediği gibi Hakan da güzel ifade etti, kıdem tazminatı güzel bir örnekti. Biz bunu televizyonlarda hangi manşette duyduk, "işten çıkarmalar yasakladı" şeklinde geçti haberler. İçinde başka şeylerin de olduğu bir torba kanunda işten çıkartma yasaklandı diye açıklandı. Dolayısıyla o başlık altında, diğer yapılanların da meşrulaştırılmasına hizmet etti açıkçası. Arkasından siz istediğiniz kadar bağırın, "hayır öyle değil" diye, ilk bağırın işten çıkarma yasaklandı deyince, elinde de güçlü araçlar olunca, sonraki sesin etkisi az oluyor. Biz televizyonlardan öğrendikten sora tasarıya ulaştık. Ben bile ilgililerden bir tanesi olarak aa "böyle diyor nerde bu tasarı" dedim. Sonra bir saat içinde nasıl olduysa bütün memlekete birden yayıldı, alanın bütün ilgililerine gerçekten bir saat içinde ulaştı tasarı. Bu hangi el ise hepimize birden dağıttı tasarımı ama televizyonlara verdikten sonra.

Şimdi şöyle bir dezavantajı oldu 25/2'nin sürüyor ve diğerlerinin kaldırılıyor olmasının: İş Kanununun 25. Maddesinin 2. Fıkrası. Bir işçi ahlâk ve iyi niyet kurallarına uygun davranmadı diye patron işçiyi işten atarsa kıdem ve ihbar tazminatı ödemiyor, tazminatsız işten çıkarma maddesi. Şimdi şöyle bir sonuca yol açtı bu: Bu kısa dönemde tazminatlı işten ayrılmaların önü tümüyle kapatıldığı için bütün patronlar işçileri 25/2'den attı. Bu maddenin korunuyor olması ikinci bir olumsuzluğa neden oldu, belki de aslında olağan koşullarda tazminatını vererek çıkartılacak işçileri bu sefer tazminatsız olarak atmaya başladılar. Sonra işçi gitsin mahkemede uğraşsın.

Meryem Kurtulmuş: Daha önce de uygulanan bir madde miydi bu işçileri bu tazminatsız işten çıkartmak için?

İrfan Kaygısız: Uygulanan bir maddeydi, özellikle sendikal örgütlenmede en yaygın uygulanan maddelerden bir tanesiydi. Sendikal örgütlenmede patronların ilk yaptığı iş işçileri 25/2'ye dayanarak tazminatsız olarak işten çıkartmak. En yaygın uygulaması bizim alan açısından sendikal örgütlenme. Başka nedenlerle de elbette kullanıyor, diğer sendikasız işyerlerinde de tabi ki çok yaygın bir uygulama, ama elimizde tam bir veri yok. Kodları var sigortalılıkta ama Çalışma Bakanlığının verisi olmadığı için, mesela çıkartılan işçilerin ne kadarı hangi maddeye dayanarak atıldı, 25/2'den atılan kaç işçi var bunu bilemiyoruz. 25/2 dediğimiz maddeden çıkarmanın, bu maddenin yasaklanmamış olmasının bir başka olumsuzluğu bu maddeden işçi çıkartırsan, işçi işsizlik sigortası fonundan yararlanamıyor, işsizlik parası alma şansına da sahip olmuyor, "kötü niyetli işçi, ahlaksız işçi" olduğu varsayımı nedeniyle. Dolayısıyla ikili bir olumsuz sonucu oldu bunun. Hem tazminat alacak, hem de işsizlik sigortasından yararlanma olanağına sahip olacak kişiler ikisini de alamadılar ve iki türlü mağduriyetle karşı karşıya kaldılar bu madde nedeniyle.

Meryem Kurtulmuş: Çalışan işçiler nelerle karşılaşılıyor buna geçmeden önce, alınan önlemler, yapılan düzenlemelere dair eklemek istedikleriniz var mı?

İrfan Kaygısız: Kayda geçsin diye iki tane şey söyleyeyim. Çalışma Genel Müdürlüğü önce bir genelge çıkarttı, ayrıca iki tane de kanuni değişiklik yapıldı. Genelgede, sendikal çalışmalar kapsamındaki, toplu sözleşme ve grev prosedürlerinin geçici süreyle durdurulduğunu söyledi. Yani herhangi bir sendika bir işlem için Çalışma Bakanlığına ya da İŞKUR Müdürlüklerine başvurduğunda, ilgili kurum evrakı alıyor ancak donduruyorum, şimdilik bir işlem yapmıyorum diyor. Kanuni hiçbir alt yapısı yok. Hukuksuzluk dedi Levent, denk gelirse ona bir iki örnek vermek isterim. Çok önemli, bu sürecin ayırt edici yönlerinden biri bu hukuksuzluk meselesi, hem diğer alanlar hem çalışma yaşamını açısından. Bu genelgenin yasaya açıkça aykırı olduğu belli ama sendikalar özellikle HAK-İŞ ve TÜRK-İŞ'in talebi olduğu için kimse gidip de Danıştay'a genelgenin iptali için dava açmadı. Sonra kanun meselesi ortaya çıktı. Demin konuştuğumuz kısa çalışma meselesiyle ilgili kanun değişikliği yapıldı, ama yine kanunla bir başka değişiklik daha yapıldı, telafi çalışması 2 aydan 4 aya çıkartıldı. Kısa çalışmadan yararlanma koşulu geçici bir dönem için değiştirildi, kalıcı bir değişikliğe yol açmadı. Mesela 600 prim ödeme gün sayısı 450 güne ya da 120 gün 60 güne düşürülmesi kalıcı bir değişiklik değil ama telafi çalışması kalıcı bir değişiklik olarak kanunda yer aldı. En son da yine demin konuştuğumuz işten çıkarmalar yasakladı diye gündeme gelen yasa, orada hem bu ücretsiz izin konusu, hem de Hakan'ında söylediği 1170 lira para meselesi hukuki bir statüye kavuşmuş oldu.

Bir de sendikal çalışmalarda herhangi bir işlem için üçer aylık bir ek opsiyon tanındı. Sendikalar kanununda çok süre var, 6 iş günlük süre, 15 iş günlük süre vs. bir dolu maddede süre var. Bu süreleri kaçırdığınızda toplu sözleşme yapma yetkiniz düşüyor, hak düşürücü süreler diye ifade ediliyor. Onlar için üçer aylık ek süreler tanınmış oldu ama şöyle ikili bir yanı var onun. Bir taraftan, çok yok ama yeni örgütlenme olsaydı, yetki başvurusunda bulunup toplu sözleşme yapılamayacaktı, çünkü işlemi durduruyor Bakanlık, o bakımdan bir sorun var. Ama bir taraftan da bir pratik ihtiyaç da var. Dolayısıyla olması gereken sendikal haklarda serbesti tanınmasıydı bence bu konuda; isteyen sendika ek üçer aylık süre kullanabilir isteyen kullanmayabilir şeklinde. Çünkü doğrudan yasa eliyle süreçlere müdahale devlet denetimli bir hâl, bu da doğru bir yöntem değil.

Denk gelmişken şu hukuksuzluk meselesi önemli açıkçası. Girişte Levent de söyledi, mesela bu hafta sonu yasaklarına ihracat yapan şirketler sonradan dâhil edildi diye. Sadece ihracat yapan şirketler değil, yaptığınız malı bir firmaya veriyorsanız o firma ihracat yapıyorsa onu da aynı kapsamda saymaya başladılar; yani bu kadar esneklik ve geniş alan. Genel anlamda hukuksuzluk meselesini hep konuşuyoruz, ama bu dönemde çalışma yaşamında karşılaştığımız kadar hiç karşılaşmadık açıkçası. Tam, hukuksuzluk hâli diz boyu dediğimiz dönem. Şimdi TİSK Çalışma Bakanlığı'na başvuruyor, diyor ki "hafta sonu çalışmayanlara telafi çalışması yaptırabilir miyim?" kanun çok açık yaptırılmaz. Bakanlık diyor ki yaptırırısın. Sen başvuru yapıyorsun, diyorsun ki "ey Bakanlık kanunu yanlış yorumladın bana cevap ver", olumlu ya da olumsuz hiç cevap vermiyor. Çünkü cevap veremeyecek, o nedenle cevap vermiyor. Bu, o kadar çok yerde oldu ki. Bugüne kadar onlarca kamu kurumuna Çalışma Bakanlığına, Sağlık Bakanlığına, Valiliklere ve İl Sağlık Müdürlüklerine yazdığımız hiçbir yazıya yanıt alamıyoruz. Çünkü yaptıkları işlemlerin hepsi hukuksuz, cevap verse "yasaya" atıfta bulunacak, cevap vermeyerek işin içinden çıkmış oluyor. Ama işverenler, TİSK hangi konuda görüş istese, istenilen görüşe uygun içerikte yorum yaparak cevap veriyorlar. Aslında görüş istemenin nedeni de açık, yasayı bilmediklerinden değil bakanlık görüşü olarak uygulamaya hukuki gerekçe buluyor. Bunun da diğer dönemlerden bir miktar daha farklı bir uygulama olduğu için altını çizmek istedim.

Hakan Koçak: Aslında ben daha da ileri götüreyim son söylediklerini İrfan'ın şimdi biz öteden beri şunu söylüyoruz: OHAL dönemi resmi olarak bitti ama aslında yani 15 Temmuz'dan beri fiili bir OHAL'le yönetiliyoruz. Yani KHklar vardı şimdi de mesela İrfan'nın dediği gibi, bir şekilde yasal değilse bile yanıt vermemek gibi fiili durumlar. Fakat burada tabi çarpıcı olan şöyle bir şey var. Yüzbinlerce, sayısını bilmiyorum, belki milyonlarla ifade edilecek insan sokağa çıkma yasakları sırasında çalıştı. Üretimde çalıştı. Yani sağlıkta, elektrikte, rafinerideki mecburi çalışma değil. Bu anlamda daha siyaset sosyolojisinin

konusu olabilecek bir duruma geldik. İşçi sınıfının bir bölümünün yurttaşlık statüsü düşürüldü diyorum ben buna, öyle tarif ediyorum. Genel sağlığın korunması, kamusal sağlığın korunması için az önce Levent'in de izah ettiği gibi bir olağanüstü hâl tedbiridir sokağa çıkmayın demek; ama bir kısım işçiye deniyor ki "siz çıkın" ya da "ben onları çıkarmak istiyorum" diyenlere "tabi çıkarabilirsin" deniyor. Sosyal medyada yer aldı, örneğin Çerkezköy Organize Sanayi'de bu tür bir hafta sonu yasak döneminde çalışabilirsiniz izin kağıdının altında bölge jandarma başçavuşunun imzası var. Yani gayet kolay bir şekilde o izinler alınıyor.

Dolayısıyla aslında, önemli tartışmalardır ya Marshall'ın yaptığı birincil haklar, ikincil haklar.. İşçi sınıfının yurttaş olma süreci vb. aslında bu sosyal haklarla koşulları sağlanmış, bir anlamda taa oralara geri döndük. Yani bir kısım insanın diğer yurttaşlardan farklı olduğu adeta tescil edilmiş oldu resmi olarak. Onlar çalışmalı, ekonominin çarkları dönmeli, bunun için de gerekirse feda edilebilirler denmiş oldu. Dolayısıyla mesela benim gibi hafta sonunda evinde oturan bir yurttaşa göre onun daha düşük statüsü oldu. Adeta bütün KHKlılar nasıl statüleri düşürülmüş yurttaşlar oldularsa bence bu süreç, işçi sınıfının yurttaşlık hakları meselesini de tartışmayı Türkiye'de gündeme getirdi, getirmeli diye düşünüyorum. Şu an itibariyle mesela İstanbul'da deniz kıyısında bir yerde gezemiyorsunuz ama bir AVM'ye gidebiliyorsunuz. Mesela parkta yarın çocuğumu oynatamayacağım çünkü bütün oyun alanları kapatılmış ama tam o saatlerde 1000 kişilik bir fabrikada yan yana aynı bant üzerinde işçiler çalışıyor olabilecek. Böyle bir durum var işin salt ekonomik boyutunun ötesinde, belki de daha derinlemesine yapılacak bir tartışmaya da zemin oluşturdu diye düşünüyorum.

Meryem Kurtulmuş: Hatta senin söylediğine şöyle destekleyici bir şey eklenebilir, virüsün tespit edildiği yerlerde işveren çalışmaya zorladı ve işçiler orada "çalışmaktan kaçınma haklarını" kullanmak için eylem yaptılar.

Levent Dölek: Kocaeli valisi bunu yasakladı. Gebze'de Sarkuysan fabrikasında korona çıktı, işçiler bunun üzerine iş durdurdular. Ertesi gün Kocaeli valisi dedi ki ben burada basın açıklaması, bildiri dağıtımı, eylem, yürüyüş hepsini yasaklıyorum, bir de iş bırakma ve benzeri eylemleri de yasaklıyorum diye bir açıklama yaptı. Bir genelge yayınladı. Bir gün sonra geri aldı onu. Çünkü bunun anlamı patronun zorlamasının arkasına devleti de koymaktı. Arkasında duramayacaklarını gördükleri için de geri adım attılar ama bu olay var olan mantığı çok iyi gösteriyor. Ölümüne çalıştıracaklar. İlk dönem böyle orman kanunları ve barbarca geçti, daha koronanın ilk zamanları. Patronlar, "ne olursa olsun çarkları döndürmem lazım çünkü o sıra yetiştirilmesi gereken siparişler var, yapılması gereken şeyler var, bunları tamamlayayım hatta eğer durdurulacaksa

da ondan sonra durdurayım” gibi şeyler düşünmeye başladılar, orada bir barbarlık dönemi yaşandı. Daha sonra şimdi ikinci bir dönem başladı. Mesela büyük otomotiv fabrikaları bir süre tedarik zincirleri koptuğu için ve uluslararası ticaret durduğu için, parkları da dolunca üretimi durdurmuşlardı yaklaşık bir ay falan kadar durdu sonra tekrar üretime başladılar. Bunlardan bazıları şimdi eskiye göre çok iyi bir takım önlemler alarak başlıyorlar. Ama bunlardaki mantık da şu, şunu fark ettiler: bir yerde eğer fabrikamda koronaya yakalanan bir işçi olursa ben ister istemez peyderpey üretimi durdurmak zorunda kalabilirim bu yayılırsa. İki tane yöntem var bundan kaçınmak için. İlkinde işçileri grup grup ayırdılar. Mesela sen bantta 10 kişisin. 10 kişiyi beraber yemeğe götürüyorlar, beraber servise bindiriyorlar vesaire. Bunlardan bir tanesi korona çıkarsa o 10 kişiyi alıp onları eve gönderip devam edecekler üretime, bir mantık bu. Ama bunun böyle devam etmeyeceği de belli çünkü çok hızlı yayılan bir şey, fabrikaya bir girdikten sonra önünü alamıyorsunuz dolayısıyla benim planlamam dışında üretimi durdurmak zorunda kalmayayım diye önlem alıyorlar şu anda. Yani yine işin içerisinde sağlığı vesaire değil de yani kâr mantığı öne çıkıyor. Bunlar da hâlâ istisna o barbarlık halen devam ediyor fabrikalarda.

İrfan Kaygısız: Tam Levent’in dediği gibi ilk dönem daha vahşiydi. Mesela kısa bir süre önce, geçtiğimiz günlerde önce Gebze Organize Sanayi yönetimi bir açıklama yaptı. Dedi ki: organizedeki bütün işçilere korona testi yapacağız. İlk bakışta aa ne kadar iyi bir şey. Ondan sonra sağlık bakanı açıklama yaptı, dedi ki Kocaeli’nde 5000 kişilik laboratuvar kuruyoruz. Niye, nerden icap etti? Çünkü özellikle Birleşik Metal-İş Tuzla ve Gebze hattında 14 fabrikada üretimi durdurdu, yaklaşık 3000 işçi 6 gün ile 14 gün arası sürelerle çalışmadılar. Bu diğer işyerlerindeki işçilere de yayılma eğilimi gösterebilir dediler ki bu daha zararlı bir durum.

Meryem Kurtulmuş: Ne üzerine durdurdu? Onu tekrar eder misin?

İrfan Kaygısız: Bu ilk başta konuştuğumuz 6331 sayılı İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği kanununun 13. Maddesi var. Yani 13. Madde tümüyle işten kaçınma hakkı düzenliyor ama 1. Fıkraya göre iş yerinde acil bir durum olursa iş sağlığı güvenliği kurulunu olağanüstü toplantıya çağırabiliyorsun. Kurulun kararını bekliyorsun. Sonra duruma göre işten kaçınma hakkını kullanıp işi bırakabiliyorsun. Bu bölgede çoklukla yapılan ise, Kurul toplanmasını falan beklemeden, pozitif bir vakaya bilgisi alınca işyerinde acil ve olağan üstü bir durum var gerekçesiyle işçiler işi bırakıyorlar, yani işten kaçınma haklarını kullanıyorlar.

Meryem Kurtulmuş: Kaç iş yerinde ve kaç işçi kaçınma hakkını kullandı?

İrfan Kaygısız: Birleşik Metal İş Sendikası 14 iş yerinde yaptı. Kartal, Tuzla ve Gebze hattı bu hat. Diğer illerde çok olmadı. Bir iki yerde daha oldu ama yaygın

olan kısmı bu bölgede. Çünkü diğer bölgelerdeki fabrikalarda çok fazla virüs ortaya çıkmadı açıkçası. Tuzla ve Gebze hattındaki iş yerlerinde daha yoğun olarak pozitif vakalar görüldü. Bazen işçiler de saklıyor ama duyulunca iki şey söylüyorsun patrona, diyorsun ki virüs var, pozitif çıkan işçiler var işi durdur. Durdurmuyorum derse sen de kaçınma hakkını kullanıyorsun. Bir kısmı fiili grev gibi olan 14 işyerinde bu hak kullanıldı. Bu nedenle anladılar ki bu iş kârlılık bakımından daha zararlı. Levent'in de söylediği gibi Sarkuysan gibi işyerleri büyük fabrikalar bunlar, 14 gün çalışmaması ne demek, bu önemli bir maliyet... İşçilere yapılacak testin maliyeti çok daha düşük, en fazla 15-20 dakika bir işlem yapacak. Sermaye orada kendi çıkarı nedeniyle işçiye bir miktar ilgi alaka göstermek durumunda kaldı.

Meryem: Bir de işçilerin direnci sonucu yani çalışmaktan kaçınma haklarını kullandıkları için.

İrfan Kaygısız: Tabi ki fiili bir mücadele sonucu yaşandı bunlar. Ne oldu da işveren test yapma ihtiyacı duydu. İlk günlerde defalarca söyledik biz, önlemlere ilişkin sayfalar dolusu metinler, protokoller hazırladık, dünyaya baktık ona baktık buna baktık, bence çok iyi metinler hazırladık. Hyundai'nin yaptığı anlaşma, Japonya, Kore gibi yerlerde işçi sendikaları ne yapmış diye baktık, ama bu önlemleri patronların büyük çoğunluğu uygulamadı. Çok göstermelik önlemler yapıldı. Kapıdan girerken ateşi ölç, çok öksüren olursa eve gönder, yemekhanede biraz mesafeyi aç, bütün yapılan bu tür önlemlerdi; bir de oraya buraya biraz sabun koymaktan ibaret şeylerdi yapılan. Oradan teste kadar geldik.

Meryem Kurtulmuş: Aslında sendika baştan itibaren bir talep listesi verdi mi? Belli taleplerde bulundu mu işverenlerden?

İrfan Kaygısız: Biz yaptık. Uygulama Protokolleri hazırladık, işyerinde uygulanacak kurallar diye. Servislerde ne yapılması gerekir, fabrikadan girişlerde alınacak önlemler, yemekhane, giren mal, dışarıdan gelen insanlar, makineler neyse, o zamanlar bulabildiğimiz bütün kaynaklardan epeyce çalıştık, iyi de bir şey çıktı açıkçası. Tekrar şimdi güncelliyoruz, yeni gelişmelerde ortaya çıkıyor, belki konuşuruz sonra metal işyerlerinde bu önlemler kapsamında bir gözetim denetim mekanizması başlıyor, yaklaşık 200 bin işçiyi kapsayacak yeni bir uygulama.

Meryem Kurtulmuş: Geride kalan önemli bir kısım insan çalışıyor, çalışmak zorunda, hatta zorla çalıştırılıyor diyebiliriz. Onların çalışma koşulları ile birlikte sendikalar ne yaptı? Sen biraz bahsettin ama hem bu koşullar hem bunun üzerine sendikalar ne yaptı ne yapmadı biraz oradan devam edelim.

Levent Dölek: Burada tabi sendikalar ve işçi sınıfı örgütlülüğü çok önemli bir yerde duruyor. Sağlık bakanlığı kapalı yerlerde çalışma yönetmeliği yayınladı.

Bunlar o kadar asgari seviyede önlemlerdi ki maske kullanılmasının kuralları bile yazmıyor maske takılır diyor ama ne kadar zamanda bir değiştirilir, mesela 2 saat bunun süresi, ama bunlar yazmıyor. Aslında bu yönetmelik bence göstermeliydi buna uydun mu uydun. Ama örgütlü olan yerlerde işçiler bu haklarını kendileri almak yoluna gittiler. Bu da zaten İrfan hocamın da söylediği gibi belli yerlerde de yoğunlaşmış oldu. Hem virüsün yoğun olduğu bölgeler buralar Kartal Gebze Kocaeli hattı hem de daha önemlisi örgütlülüğün canlı olduğu yerler. Dolayısıyla buralarda bazı fabrikalarda mesela ücretli izin hakkı elde ettiler işçiler, kısa çalışmayı reddettiler, böyle örnekler de oldu. Bazı fabrikalarda kısa çalışmaya geçildi ancak işverenle yapılan müzakereler sonunda protokol imzalandı ve brüt ücretin %60 ı veriliyor ama geri kalan %40ını ve sosyal hakları patronun vermesi yönünde protokoller imzalandı bazı işyerlerinde. Dolayısıyla o karşılıklı güç dengeleri mücadele ile birlikte örgütlülük ne kadar güçlüyse mücadele ne kadar yüksekse koşullar yine o kadar daha iyi oldu.

Biraz önce anlattıklarım aslında çok yerel düzeydeki mücadelelerin sonucu oldu yani onu da söylemek lazım. Yerelde güçlü sendikalar daha doğrusu işçiyle daha etkileşim içerisinde olan daha mücadeleye yatkın sendikalar bu sonuçları alabildi. Genel plana geçtiğimizde ise başka bir şeyi gördük. Türk Metal sendikasının işin daha başında işverenlerle yaptığı anlaşma var. Türk Metal ve MESS bir anlaşma yaptı ve daha işin başında buna belli kurallar koydu ve o kurallar örneğin kısa çalışma ve onun üstünün tamamlanması (ama tamamının değil belli bir oranında), ücretli izin anlaşması yapılması (izin belirli bir miktarının yıllık izin hakkından düşmesi) böyle standart bir anlaşma yaptı. Türk metalin yaptığı anlaşma çok da övülecek bir şey değil. Çünkü o anlaşmada özellikle telafi çalışmasının ve mevcut kısa çalışma ödeneğinin uygulamasının koşulları işverenle belirlendiği durumda; geleceğe yönelik esnek çalışma sistemlerinin salgın sonrasında da devam ettirilmesinin kapısı aralanmış oldu. Dolayısıyla çok tehlikeli bir yola girmiş oldular. Buradan şunu görüyoruz. Küçük ölçekte fabrika düzeyinde alınan hakları genel seviyeye çıkartmış olsaydık ne olurdu? İşçi sınıfı için çok daha büyük kazanımlar elde etmek söz konusu olurdu. O noktada da biz TÜRK-İŞ ve HAK-İŞ'i gördük önce, utanç verici bir pozisyon aldılar. İlk yapılan bir toplantı vardı, Ekonomik istikrar kalkanı paketinin açıklandığı o toplantıda vardı TÜRK-İŞ ve HAK-İŞ. DİSK çağrılmadı değil mi İrfan abi?

İrfan Kaygısız: Yok.

Levent Dölek: Oraya gidiyorlar 100 milyarlık sermayeye destek paketi açıklanıyor, işçi sınıfına hiçbir şey yok. Yani orada oturup alkışlıyorlar. Yani hiç mi bir şey talep etmedin, hiç mi bir şey söylemedin, sınıf işbirlikçisi bir talep bile yok ortada, orada figüran olarak oturmuşlar. Ondan sonra devam ettiler bu pozisyonlarına, gittiler TİSK ile TOBB'la TUSİAD'la MÜSİAD'la sivil toplum örgütleri adı altında beraber bir metne daha imza attılar. Metin o kadar enteresan bir metin ki

başlangıç paragrafında şu cümle geçiyor “hepimiz gönüllü karantinadayız bu dönemde”! Böyle bir cümle geçiyor... Altında TÜRK-İŞ ile HAK-İŞ’in imzası var. Bütün işçi sınıfı Hakan hocam da söylediği gibi barbarca koşullarda tabur tabur fabrikalara sürülmüş, evde kalamıyor bunlar “hepimiz gönüllü karantinadayız” diye bir metnin altını imzalıyorlar! O metinde de zaten kısa çalışma ödeneği vs. ile alt metninde esneklik olan ifadeler de var. DİSK’e geldiğimizde... DİSK’in buradaki pozisyonu ne oldu? Tabi ki dayandığı tarihi gelenek gereği DİSK farklı bir yerde durdu. Ama DİSK’in de burada eksik olduğu kısım, dediğim gibi kısa çalışma ödeneği talebine en baştan itibaren kendi talepleri içerisinde yer vermesi oldu. Hem aynı anda işten atmanın yasaklanmasını savunurken aynı zamanda kısa çalışma ödeneğinden yararlanma koşulları genişletilsin gibi bir talebi beraber savunduğu için tutarsızlık içerisine düştü. Bu da genel olarak işçi sınıfına yönelik kısa çalışmayla başlayan sonra ücretsiz izinle devam eden dayatmanın önünü açan bir yanlış oldu bence. Yani genel olarak baktığımızda DİSK’i de buna katıyorum sendika konfederasyonları düzeyinde genel düzeyde çok açık ki sınıf çatışmasını keskinleştiren bu salgın sürecinde verilmesi gereken genel cevaplar verilemedi. Ve genel kitle mobilizasyonları açısından sendikaların sınıfta kaldığını söyleyebilirim. Başarısız oldular. Ancak sendikal mücadelenin yapabileceklerini gösteren son derece olumlu birçok örnek de yaşandı, biz o olumlu örneklerin genele yansımaları gerektiğini buradan çıkartabiliriz ve önümüzdeki süreç hiçbir şekilde salgınla bitecek bir süreç değil. Salgın bittikten sonra örneğin bu telafi çalışmasının uzatılması sonucunda işyerlerindeki fabrikalardaki çalışma koşulları son derece vahşileşecek, ücretsiz bir şekilde telafi çalışması adı altında fazla mesailer yaptırılacak ve işçi sınıfı onun bedelini ödemeye devam edecek. Dolayısıyla yeni bir mücadele dönemi ve orada da bugün salgın yüzünden zorunlu olarak uygulandığı söylenen esneklik uygulamalarının hepsi kalıcılaştırılmak istenecek. Hükümet de daha önceki uygulamalarına paralel olarak bunun için yasal düzenlemeler yapma konusunda daha cesaretli davranacak ki korkarım bütün bunların arasında bir de kıdem tazminatını da bu dönemde araya sıkıştırabilirler. Çünkü para lazım diyecekler, halka destek vermemiz lazım falan filan adı altında, bu sadaka politikasına fon oluşturmak için... Tabii ki her şeyi paketledikleri gibi bunu da böyle paketleyebilirler; kıdem tazminatı fonunu da bu dönemde tekrar ısıtıp önümüze çıkarabilirler. Zaten Berat Albayrak bunun sinyallerini yine her zaman olduğu gibi verdi. Sendikaların biraz silkinip kendine gelmesi ve bu süreci göğüsleyecek şekilde organize olması lazım, ha şunu şöyle söyleyeyim tepedekilerin uyanmasıyla olacak bir şey değil mekanizma alttan gelen mücadelelerin genel sendikal ortamı uyandırmasıyla gerçekleşebilecek bir şey.

Meryem Kurtulmuş: Evet Hakan hocam hem bugüne kadar sendikalar ne yaptı, ne yapabildi, bundan sonra ne olur, ne talep edilebilir? Bu arada bir de bu temel gelir tartışmasına değinebilir misin geçen bir söyleşi de yapmıştınız?

Hakan Koçak: Şimdi biraz tabii katmanlı bir şey sendikalarla ilgili durum, özetlemeye toparlamaya çalışayım. Genel olarak Levent'in çizdiği portre doğru. Konfederasyon düzeyinde işçi sendikaları için konuşursak HAK-İŞ ve TÜRK-İŞ için durum feciydi. Bir de, iş artık gerçekten de belli bir noktada ironiye varıyor. 3 konfederasyonun alandakileri şaşkıncu bir biçimde ortak bir açıklama yapacağı haberi ortaya atıldı, ertesi gün bir şekilde HAK-İŞ in bundan vazgeçtiği, vazgeçirildiği anlaşıldı. Aynı talepleri TÜRK-İŞ ve DİSK ayrı ayrı açıkladılar ortak imza olmaksızın. Bu tuhaf bir durumdu ama daha tuhafı TÜRK-İŞ'in bu ayrı da olsa yaptığı açıklamadan sonra, az önce Levent'in söylediği, 25 ya da 26 sivil toplum kuruluşuyla imza attığı ortak metin. İroni şurada: DİSK'le paralelleşen metinde ücretli izin, hayati olan işler dışındakiler durdurulsun, ki o bütün bu sürecin aslında en temel en köklü talebi, yani en baştaki talep bu; hayati olan işler dışındakiler durmalıdır. Mademki siz insanlar sokağa bile çıkmasın diyorsanız bu çok makul. Buna evet dedi fakat sonra bu STK'larla ortak imza atılan metinde ise "biz üretimin ve istihdamın devam etmesini istiyoruz" diye bir ifade vardı ve buna da imza attı. Yani iş artık bir tür şüursuzluk haline de gelmiş durumda.

DİSK ise oldukça zayıf örgütsel güç anlamında biliyorsunuz, diğerlerine nazaran. DİSK'ten en çok şu beklendi. Fıili olarak, az önce İrfan'ın söylediği örnekte, metal iş kolundaki gibi iş bırakmalar yapılabilirdi. Bu konuda da DİSK'in iddialı çıkışı da oldu "eğer uygulamazsanız durdururuz" vs. Bu çok olmadı, olmadı çünkü açık konuşalım DİSK dediğiniz şey Birleşik Metal, Lastik-İş gibi birkaç sendikayı saymazsak çok büyük ölçüde Genel-İş, yani gövdesini bu oluşturuyor, belediyelerde örgütlü ve orada son derece karmaşık bir muhalefet partisi, bürokrasi, sendika ilişkisi içerisinde ve belediyelerin şu anki özel konumu içerisinde böyle bir şey yapılamadı.

Ama DİSK'in bence yaptığı çok iyi bir şey var, aslında bu her sendikanın yapması gereken dönemin asgarisiydi, veriler toplamaya çalıştı üye sendikalardan, yani manzara nedir bizim üye sendikalarımızın olduğu yerlerde. Türkiye'de biliriz, bu konuda çalışmalar çok çok güvenilir şeyler söylemeyebilir ama yine de üç rapor çıkardı şimdiye kadar ve bazı eğilimleri görmek açısından iyiydi. Bu raporlardan bir iki çarpıcı şeyi ifade etmek isterim. Bir tanesi mesela 3. Raporda, en son raporda diyor ki DİSK üyesi sendikaların örgütlü olduğu 131 işyeri kısa çalışma ödeneğine başvurmuş ve 80 işyerinde işçiler ücretli izin kullanmış. Aslında bu az önce zikredilen işi bırakma, ilgili iş sağlığı güvenliği kanununa göre işten kaçınma formülüne gidemeyen, bu düzeyde kendine bir özgüven görmeyen ya da örgütsel kapasitesi yetmeyen yerlerde de yine de örgütlülüğün böyle bir görece avantajı oldu, yani ücretli izin kullandırtabildiler. Birçok işkolunda bu oldu. Tabii DİSK dışında da bu tür şeyler olduğunu biliyorum ben, örneğin hizmet işkolunda, ticaret-büro işkolunda da. Bu ne sağladı? Hiç değilse tümüyle toplu işten çıkarma veya birçok işyerinde uygulandığı gibi işçilerin yıllık izinlerinden

yeme, onların yıllık izinlerini kullanma (çalışanların yıllık izinlerini kullandırma oldukça yaygındır hatta kimi sendikalar da dâhil, kimi sendikalar da kendi çalışanlarına uzmanlarına bunu uyguladılar, uyguluyorlar da hâlâ.) yerine ücretli izin yine de örgütlülüğün görece bir avantajıydı.

Fakat buradaki temel mesele neo-liberalizmin her zamanki ikilemi: İşsiz kalıp açlıktan ölmek mi yoksa bir şekilde riske girip çalışmak mı? Orada o kadar güçlü bir örgütlülük olacak ki herkesin toplu biçimde iş bırakması ve kimsenin bundan ötürü riske girmemesi veyahut da öyle bir basınç yapılması ki iktidara, ücretli izin hakkının alınması. İş bu makro düzeyde olamayınca aşağı inince, mikro düzeye inince, yani tek tek işyerlerine inince karışıyor. Az önce Levent söyledi; işyerlerinin farklı durumları var, kimisi gerçekten idare edebilir durumda, kimisi ise bir hafta sipariş almasa gerçekten ekonomik olarak çöküntüye girecek. Burada sendikacıların kimi kararlar alması da zor. Çünkü yarın öbür gün gerçekten bu işyeri kapandığında, işçilere ödeme güclüğü çektiğinde vs. o sendikacının, özellikle de temsilci, şube yöneticisi gibi mikro düzeyde yüz yüze gelenlerin işçilerden gelecek “siz sebep oldunuz buna, bizi ekmeksiz bıraktınız”, dediklerinde buna verecek yanıtları yok (hele de lafın başında söylediğimiz korkunç işsizlik ortamında). Bence burada makro düzeyde bu ücretli izine, işsizlik fonunun daha ciddi biçimde kullanılmasına, toplu biçimde işten kaçınma hakkının kullanılmasına dönük makro, konfederal düzeyde politikalar o yüzden önemliydi, işlevliydi. Olabilmiş olsaydı işçi sınıfını kurtaracak olan buydu. İş mikro düzeye geldiğinde Sarkuysan’da oldu örneğin, niye oldu; çünkü Sarkuysan’ın belki 30 yıla dayanan son derece mücadeleci sendikal geleneği ve o gelenek içindeki kadroları vardı. Ya da Gebze-Kartal hattının bu türden bir geleneği vardı vs. Ya da örneğin inşaat işkolunda fiili iş bırakmalar oldu, burada adını analım sevgili Hasan arkadaşımızın yaşamına mâl olan. DİSK’e bağlı Dev-Yapı-İş sendikasının bölge temsilcisi olan dostumuz genç yaşta koronadan yitirdiğimiz. Mesela onun ölümü ile birlikte Galataport adlı ünlü, büyük bir işyerinde iş durdurma ancak olabildi. Onun dışında da kimi iş yerlerinde, fiili olarak inşaat işkolunda sıkça gördüğümüz gibi durdurular oldu.

Ama dediğim gibi asıl mesele makro düzeyde işçilere bir güvence verebilmektir. Çünkü öbür türlü yasa dışı grev yapıyor durumda olmak, işi durduruyor olmak ve böyle yaptıkları için işsiz kaldıklarında veya bir şekilde işveren tekliflerini kabul etmeyip de işveren kötü duruma düştüğünde, ekonomik olarak sıkıntıya girdiğinde sendikacılar o riski karşılayabilecek durumda değiller. Yani ölçek küçüldükçe olacak olan bu. Bu noktalarda tabii Levent’in söylediği büyük sendikaların başlangıçta takındığı tutumlar, giriştiği politikalar diğerlerini de böyle belirlemiş oluyor. Bir kez sistem öyle kurulunca sonra diğerini yapmak zor.

Öte yandan işçiler bu süreçte ne yaptı ile ilgili başka şeyler de söylemek isterim izin verirsen. Dediğim gibi katmanlı, farklılaşıyor, herkesin deneyimi aynı değil. Kimi yerlerde zaten üretim durdu, satışlar durdu, kimi yerde ise tersi oldu. Örneğin gıda sektöründe makarna üretiminde patlama oldu. Yani vardiyalar attı, vardiya süreleri uzadı. Niye? Biraz da dalga geçerek dendi ya millet makarnaya saldırdı diye, doğal olarak temel gıda ürünlerinde talep artınca piyasada, bu işyerlerinde çok yoğun biçimde çalıştırıldı. Keza herhalde kamuoyuna en çok yansıyan metaların üretiminin ötesinde dolaşımının sağlandığı işkollarında olağanüstü bir iş yoğunluğu ortaya çıktı. Hem iş yoğunluğu hem de ciddi salgın riski bir arada. Kuryeler gibi, market çalışanları gibi, posta çalışanları gibi hizmet işkolunun son dönemlerde sayıca artan ve yeni yeni örgütlenme deneyimleri yaşamaya başlamış olan kesimlerinde ciddi oranda hem risk hem yoğunluk oluştu. AVM'lerin kapanması gündeme geldi. Burada da zincir mağazaların bir kısmı ki, birkaçı çok ünlüydü, aynı zamanda bir kısmı hayırseverlikleriyle, sivil topluma olan katkılarıyla vs. ile de "tanınan" firmaların da ücretsiz izin, yıllık izinden yeme, toplu işten çıkarma gibi uygulamaları oldu.

Bu iş kolunda çalışan örgütlenmeci arkadaşların aktardığı ilginç bir deneyimi burada paylaşmak isterim, bir gözlemi daha doğrusu. Bu tür işyerleri, AVM'ler, yeni yeni girilen, sendikal örgütle tanışılan yerlerde şöyle ilginç bilinç kırılmalarına neden olduğunu aktardı arkadaşlar. Bu zincir mağazalar, markalar, tüketim toplumu içinde genç bir kitleyi çalıştırıyorlar. Bu kitle aynı zamanda hem tüketici kimliği ile de markayla özdeşleşen, şirketiyle görece daha özdeşleşen işçilerdi. Fakat bu süreçteki kırılma şöyle oldu; şirketlerine çok güvenirken onun kendilerine farklı davranacağını, sahipleneceğini düşünürken büyük bir hayal kırıklığı yaşadılar. Dolayısıyla aslında işverene yönelik bağlılık zincirlerini kıran bir yönü de oldu. Yani her iş kolunda farklılaşan deneyimler oldu.

Öte yandan bu kargo, mağaza vs. emekçilerine yönelik daha önce hiçbir zaman ortaya çıkmayan muazzam bir kamuoyu duyarlılığının da ortaya çıktığını gözledik hem dünyada hem Türkiye'de. ABD'ye yönelik bu tür yazılar okudum, şöyle söylüyordu yazı mealen söylesen; bu tür işler güvencesiz işler, McDonalds işler, kullan at işler vs. olarak tanımlanır. Vasıfsız işler kategorisindedirler, fakat anladık ki ne kadar değerliymiş günlük hayatımızın devamı için ve bugün kimse borsa brokerlarının, şirket CEO'larının ya da banka pazarlamacılarının yokluğunu dert etmezken, bu sözünü ettiğimiz kesimdeki emekçiler ne kadar görünür oldular. Hele de "evde kal" sloganıyla orta sınıfların ve beyaz yakalıların önemli bölümünün evde kaldığı bir zaman diliminde, meta dolaşımı son derece önemli hâle geldi, yaşamsal hale geldi, böyle olunca da bu kesim... Tabi burada ilginç olan şu: sendikalardan çok sosyal medyanın öne çıktığını, daha çok genç işçilerin ağırlıklı olduğu kesimde bir tipik işçi örgütlenmesinden ziyade tam da o sözünü ettiğim hizmet verilen orta sınıf beyaz yaka kesimlere dair bir tür vicdan

hareketinin, bir kamuoyu duyarlılığı hareketinin, tüketici boykotları, tüketici duyarlılığına dair hareketleri yarattığını gördük. Bunlar da ileriye dönük herhalde sendikal hareketin ders çıkarması gereken deneyimler diye düşünüyorum. Bu ortaya çıkan duyarlılık sürdürülebilir mi? Bu bir dönemsel duyarlılıktan bir örgütlülüğe dönüştürülebilir mi? Bunu göreceğiz. Ama şu var ki hizmet sektöründe bence son yıllarda başlayan kırılma daha da büyüdü, gözümüzü çok fazla sanayiye dikmiştik, bu tür yerlerde emek örgütlenmesi olamaz gibi bir önyargı vardı, bunun kırılması noktasında da bir aşama kaydedildi. Tabi bu potansiyel ne kadar kullanılır örgütlü güçlerce, göreceğiz önümüzdeki dönemde.

Meryem Kurtulmuş: Bundan sonra ne olacak, sendikaların önünde ne var, nasıl bir dönem bekliyor?

İrfan Kaygısız: Bugünkü duruma dair bir iki şey söyleyeyim, biraz tekrar olacak ama. Krize hem dünya hem Türkiye açısından sendikal hareketin en güçsüz olduğu dönemde yakalandık. Sendikaların durumunu hep konuşuyoruz, son üç beş yıldır çok tartışıyorduk ama bu dönem en olumsuz, en güçsüz ve en bağımlı olduğu aşamada yakalandı sendikal hareket. Örnekler verildi bu sürece dair yapılanlardan, konfederal düzeyde bakıldığında sendikal hareketin ana gövdesi TÜRK-İŞ ve HAK-İŞ, bir eli devlette bir eli sermayede hareket ettiler. Daha alt düzeyde sendikalar ise mesela üyesi öldü mü kaldı mı diye merak etmedi bile. Bunu merak etmeyen bir sendikadan ne hayır gelir ki? Bir sorarsın şubene, işyerine, ne oldu bizim işçiler, virüs kapan oldu mu? Bir sendikacının asgari düzeyde bir “iş” bu, bir mesleki vazifesi, ama gördük ki büyük ölçekte gövdeleri olan sendikaların hiçbiri bunu yapmadı. Hakan’ın veri toplama diye ifade ettiği şeyin en asgarisini bile yapmadılar açıkçası. Bu can sıkıcı bir durum, ayıplı bir durum. Bir taraftan gelinen noktada görelî özerklikleri bile kalmayan bir sendikal hareketi daha görür hâle geldik. Daha önce de konuştuk bir iki yerde, “sarı” kavramı artık tanımlamıyor bu sendikaları. Onu aşan bir şey var. Birkaç yıldır bunu konuşuyoruz arkadaşlarımızla, birtakım kavramlar bulmaya çalışıyoruz. Tam ortaklaşmış bir şey henüz ortaya çıkmış değil ama bana mevcut kavramlar yeterli gelmiyor açıkçası. Devlet ve sermaye ile gerçekten iç içe geçmiş, onların yan örgütleri haline gelmiş kurumlar. Mesela ben böyle bir kurul bilmiyordum, “Genişletilmiş Finansal İstikrar ve Kalkınma Komitesi” diye bir komite varmış, Bayraktar’ın, bakanın başkanlığında 28 Nisanda toplandı. Toplantının amacı, normale dönünce işyerleri ne yapacak? Bilumum işveren örgütleri var, liste uzun TOBB, TÜSİAD vs. katılanlardan biri TÜRK-İŞ biri HAK-İŞ biri MEMUR SEN. Yeni dönemde işyerlerindeki üretimin nasıl daha iyi, verimli olabileceğine dair toplantıya katılıyor filan. TÜRK-İŞ’te biraz muhalif gibi olan Tek Gıda İş Başkanı Mustafa Türkel diyor ki; işçiler kişisel önlemlerini almazsa biz nasıl işvereni sorumlu tutalım, şimdi bu da görece muhalifi. Bu bakımdan can sıkıcı bir hâlde sendikal hareket. Yeni bir durum değil ama bu dönemde

tekrar gündeme geldi, daha görünür oldu. Sınıfın toplamı görünür oldu ya, onun örgütleri de görünür oldu bir taraftan, olumlu olumsuz yanlarıyla. Benim açımdan DİSK ile ilgili en temel eleştirel mesele yapamayacağı şeyin iddiasında bulunmak, bu itibar kaybına neden oluyor. Dedi ki DİSK, “48 saat süre tanıyorum yoksa” kabaca söylüyorum “hayatı durduracağım”, “çalışmama hakkını kullanacağım” vs. Bunu söylediğinde hepimiz biliyoruz ki DİSK bunu yapamayacak. Bizim bilmemiz yeterli değil de sonradan insanlar soruyorlar; “ee kaç saat geçti? 48 saat dolmadı mı?” diye. İyi ve hoş şeyler değil bunlar, bir itibar kaybına yol açıyor. Daha pozitif yaklaşımla “özensiz” hani daha hafif deyimle “dikkatsiz” davrandıklarını söylemek lazım açıkçası.

Önümüzdeki döneme dair de ben daha üst bir başlık olarak aş ve iş meselesinin sınıfın bütünü açısından çok yakıcı hale geleceğini düşünüyorum. Bunun içerisinde girişte işsizlik meselesini konuşurken de söylemeye çalıştım, yeni dönemde işsizlerin ve işsiz işçiler hareketinin önemli bir sınıf dinamiği olacağını düşünüyorum. Bunların örgütlenme formunun nasıl olması gerektiğini ve taleplerinin ne olacağını çok geç olmadan tartışmamız gerektiğini düşünüyorum. Sayılar konuşuyoruz, kabaca bakıldığında 8 milyon, 10 milyon, 12 milyon işsizden söz ediliyor. DİSK, Hakan’ın da bahsettiği son açıklamasında geniş tanımlı işsizliğin 12 milyon olduğundan söz ediyor. 12 milyonu çarp dörtle 50 milyon kişiden bahsediyoruz. Dolayısıyla Türkiye’yi sarsacak bir dinamikle, harekete geçme potansiyeli olan bir dinamikle karşı karşıyayız. Bunun örgütlenmesi, toplumsal muhalefet dinamiği haline getirilmesi önemli. Ben esas olarak sendikal zeminde örgütlenmesinin önemli olduğunu düşünüyorum. Bunun tercihten öte daha gerçekçi olduğunu, sendikal zeminin daha elverişli olduğunu düşünüyorum. Bu dönem bunun üzerine çokça bakıyorum, dünyadan en yaygın bildiğimiz Arjantin (piqueteros) işsiz işçiler hareketi ama onun dışında da bu kadar yaygın bilinir olmasa da çeşitli işsiz işçi hareketleri var. Bunun önümüzdeki dönemde sınıfın hem siyasal, hem sendikal örgütler açısından önemli bir tartışma konusu olması gerektiğini, çok geç olmadan bunun yapılması gerektiğini düşünüyorum. Bunun küçük nüvesi emeklilikte yaşa takılanlar, bu yeni hareket onu da aşan bir dalgaya neden olabilir. EYT biraz daha konjonktürel de bir şeydi, konjonktürel den kastım seçimler öncesi hükümete bir baskı unsuru olması, ama ona da on binlerin katıldığını hatırlayarak söylüyorum, onu daha da aşan bir mücadele alanı olduğunu düşünüyorum. Burada talepler daha kolay formüle edilebilir ama örgütlenme formunun nasıl olması gerektiği önemli. Öfke ve isyan artacak ama bunun örgütlü hale getirilmesi önemli, yoksa yanardöner parçalı hâdekilerin yine devlet denetiminde bastırılması söz konusu olacak, bu nedenle önümüzdeki dönem açısından bunun kritik olduğunu düşünüyorum. Bu sosyal medya konusunda Hakan’ın bahsettiği şey önemli, bir anekdot olsun, yıllar önce Tarık Ali Türkiye’ye gelmişti, bir grup

sendikacı ile bir yuvarlak masa toplantısı yapılıyordu. Bize o zaman başarılı bir itfaiyeciler grevi deneyimi anlattı, o büyük madenciler grevi başarısızlığından sonra ilk başarılı grev olarak anlattı. Birkaç şey saymıştı, bir tanesi gençtiler yenilgi nedir bilmiyorlardı, onlara “biz yaptık başaramadık” diyen yoktu, bir de o zaman bana çok önemsiz gelen sosyal medyayı iyi kullanmışlardı demişti. Bunu anlattığı zaman benim KESK’te çalıştığım yıllardı sosyal medya dediğimiz şey daha fantezi gelen bir şeydi. Ama biz sosyal medyanın önemini metal ayaklanmasında, fırtınasında gördük. Yeni dönemde de, bu evlere kapandığımız dönemde de etkisini bir kez daha gördük. Tüketici boykotlarında bugüne kadar çok başarılı olamadık açıkçası ama yeni dönemde bu da yeniden tartışılacak, kullanılacak araçlardan bir tanesi. Dayanışma ilişkileri önemli, oradaki kaygımı da söyleyip bitirmiş olayım, hayırseverliğe yol açan politikleşmemiş dayanışma ilişkilerinden de toplamda uzak durmakta yarar var.

Levent Dölek: İrfan Hoca çok güzel noktalara değindi. İşsizler hareketi (piquetero) Arjantin’de olduğu gibi kurye grevi de yine Arjantin’den geldi. Kuryeler 2001 krizinde de çok önemli bir rol oynamışlardı. Bunlar sürekli trafikte polisle cebelleştikleri için bu onları 2001 krizinde en önlere atmıştı. İşçi hareketinin de en önünde gidiyorlardı. Şimdi grev yaptılar kuryeciler. İşsizler hareketi, kent yoksulluğunun dinamikleri ile de bütünleşecek vs. hepsi ayrı ayrı ele alınmak durumunda ama büyük bir sosyal öfkenin olacağına hiç şüphe yok. Bunların yatıştırılması için önlemler mutlaka alınacak, bugünden itibaren alınıyor, bütün bu sadaka politikaları bunun bir parçası. Gel gelelim bunların sonuç almasının imkânı yok. Bunların hepsi yara bandı ve hiçbir şekilde tedavi edici yanı olmadığı gibi ağrısız özelliği de çok az. Şimdi mesela EYT meselesinin ne kadar kitleleştiğini gördük, önümüzdeki dönemde başka bir mesele var, vergide dilime takılanlar diyorum ben ona. Sermaye, Cumhurbaşkanının açıkladığı yardım kampanyasına 10ar 20şer milyon attı ama daha sonra herkes şunu gördü ki o 10 milyonlar 20 milyonlar hepsi vergi matrahından düşülüyor son kuruşuna kadar. Şimdi Koç Holding 20 milyonla katılıyor, Koç Holding’in geçen seneki reklam gideri 1 milyar 200 milyon. 20 milyonluk reklam yaptı, zaten reklam bütçelerini kıstılar. Her yönüyle vergi yönüyle, reklam yönüyle vs. bağış yaparken bile kâra geçen bir sermaye sınıfı var bir tarafta; öbür tarafta zaten salgın dolayısıyla ücretinin yüzde 40’ı kesilmiş vs. yahut da asgari ücretle barbarca koşullarda çalışmak zorunda kalan insanlar, yaz aylarında bir de bunun üzerine vergi dilimiyle daha da yoksullaşacaklar. Bunun yaratacağı gerilimin ben çok yüksek olacağını düşünüyorum, insanlar çok öfkeli bu konuda, özellikle bu sınıfsal uçurum dolayısıyla. Ben bütün bunların sendikal alanda, sosyal alanda veya siyasi, teorik boyutta da ideolojik boyutta da bir sistem sorgulamasına vesile olması gerektiğini düşünüyorum. Bu artık çok somut bir şey çünkü şöyle söyleyeyim; salgın işsizlik yarattı mı? Yarattı doğru. Salgın üretimi düşürdü.

Doğru, hepsi doğru ama Hakan hocamın söylediği birtakım örnekler de var. Mesela gıda sektöründe yoğunluk arttı, başka sektörlerde yoğunluk arttı, peki bu salgın dolayısıyla mı oluyor yoksa sermaye ilişkisi dolayısıyla mı oluyor? Bunun sorgulanacağı ve kapitalizmin artık bütün bunlardan sorumlu olduğunun ortaya koyulacağı bir noktadayız. İşsizlik bunun bir kilit noktası. şöyle arz edeyim. Bugün mesela iş yoğunluğu olan sektörler var, kapanan sektörler var. İş yoğunluğu olan sektörler mesela gıda sektörü çok hayatı, orada insanlar fazla mesai yapıyorlar, daha yüksek korona riskiyle çalışıyorlar aslında. Hâlbuki ne olabilirdi? Bir an için sermaye ilişkisini bir tarafa bırakalım. Salgına karşı gerçek bir önlem, fabrikalarda mutlak surette iş saatlerinin kısaltmasını içermek zorunda. Bizim işimize sen 4 saat boyunca o maskeyi taktırırsan, iki saatte bir değiştirilmesi gerektiğini geçtim, o iki saat boyunca o maske orda durmuyor zaten imkânı yok. İşçinin nlem almaması falan olarak da zikredilemez, iki saat ağzında o maskeyle sen çalışamazsın, dolayısıyla sürekli değiştirmen lazım, daha az süreyle çalışman lazım. E daha az süreyle çalışman ne demek? Bırakın işsizliği yeni istihdam yapman lazım o zaman. Yani iş saatlerini azaltıp o sektörlerde yeni istihdam yaratman gerek. Kapitalizm bunu yapıyor bazen, ne zaman yapıyor? Savaşlarda yapıyor, savaşacağı zaman, o da bir kriz dönemi, o da bir olağanüstü durum, savaşacağı zaman memlekette işsizlik kalmıyor; alıyor memleketin yarısını orduya koyuyor, öbür yarısını da üretime sürüyor, bir tane işsiz bırakmıyor savaşa girdiğinde bir lke. Yarın Türkiye savaşa girse Türkiye’de de belki işsizlik ortadan kalkar ama biz salgına giriyoruz 10 milyon işsizle. Onun yerine bir planlama olsa ve kr kısıtını ortadan kaldırsak, sermaye ilişkisini ortadan kaldırsak, işsizlik yerine aşırı işçi talebi, aşırı emek talebi ile karşılaşırız. İnsanlar girip markette alişveriş yapmayacaklar evlere servis olacak, daha fazla o sektöre işçi lazım, daha fazla gıda sektörüne işçi lazım, maske üretmek lazım. Fabrikalar araba tekeri üretmeyecek de solunum cihazı üretecek vs. gibi. Bütün bunlar bütün çıplaklığı ile gözümüzün önünde. Hakan hocamın söylediği gibi patronların yokluğunu aramıyoruz zaten onlar gittiler villalarında spor yapıyorlar ama işçi sınıfı bütün sektörlerde bütün hayatı omuzlamış durumda. İşsizlik, yoksulluk bunların hepsinin aslında salgının bir sonucu olmadığını sermaye sisteminin bir sonucu olduğunu görüyoruz. Bu itibarla da şunu söylemek istiyorum bütün uygulamaların karşısına, ücretsiz izin, harçlıklı izin, kısa çalışma, aynı ve nakdı sosyal transferler, bunların karşısına çalışma hakkının konulması gerekiyor. Ben o yüzden mesela vatandaşlık hakkı olarak vatandaşlık ücretinin yerine çalışma hakkı talebinin doğrudan sistemin sermaye ilişkilerinin merkezine yerleştiğini düşünüyorum. İş güvencesinin savunulması vs. esas talepler olarak ortaya çıkmak zorunda. Kapitalizm hiçbir şekilde bir gelecek vadetmediğini şu anda gösteriyor. Bunun alternatifi bugün ortaya konmayacaksa ne zaman konacak? şöyle bir şeyle bitirmek istiyorum, bizim böyle bir çıkmamız var; kriz dönemleri olduğu zaman durum acil diye

olabilecek en gerçekçi herkesin uygulayabileceği şeylere yöneliyoruz ondan sonra durum düzeliyor diyelim o zaman da yine “yahu ortada kriz yok”, “durum aciliyet arz etmiyor” dolayısıyla o zaman da palyatif önlemler yahut daha durumu iyileştirecek sendikal seviyedeki şeylere...

Meryem Kurtulmuş: Ana akım da tam tersini yapıyor. Enflasyon vs. önemli değil, para basın, yeter ki sermayeyi kurtarın, yeter ki şirketleri kurtarın. Bu ne kadar radikal değil mi? Ama şimdi de öyle...

Levent Dölek: Zaten 2008’den beri bütün dünyada kamulaştırma görüyoruz, devasa ölçekte kamulaştırmalar görüyoruz. Önce batan sigorta ve banka şirketlerini kurtardılar sonra büyük para basma dönemi geldi, ondan sonra şişti piyasalar, özel sektör borç batağına düştü, son üç dört yıldır da bütün o özel sektörün borçları devletler tarafından üstlenildi, şimdi devletler borçlu, gene iki tur kamulaştırma yaptık bütün hepsinin yükü işçi sınıfına. Salgın dönemi de bütün her şeyi ama her şeyi sıkıştırdı, yoğunlaştırdı, o sınıf çatışmasını en keskin haline getirdi dolayısıyla da keskinliği karşılayacak derecede bir sistem tartışmasının gündeme gelmesi gerekiyor. Kapitalizm bitmiştir, tek bir seçenek vardır o da sosyalizm. Bu salgının somut sonuçları ortada. Özellikle de işsizlik konusunda, sosyalizm olsaydı işsizlik yerine aşırı emek talebi olurdu salgın koşullarında. Ama kapitalizm olduğu için Türkiye’de on milyon dünyada yüz milyonlarca işsizle karşı karşıyayız.

Hakan Koçak: Levent’in bıraktığı yerden devam edersem; aslında bir süredir olan temel eğilimler, çok da tartışılıyor zaten, otoriterleşme, popülizm, sağ popülizm. Kabaca devletin rolünün öne çıktığı bir dönem oluyor ve daha da olacak. Devletin rolünün öne çıkmasını kimileri ya naif ya da kötü niyetle “sosyalizm” diye ortaya koyup hatta bunun üzerinden de sosyalizm eleştirisi yapıyorlar kendilerince. Mesela sağlık sistemlerinin, dev hastanelerin geçici olarak bile olsa kamulaştırılabileceği ortaya çıktı. Mesela devletlerin, ABD de böyle bir yasa olduğu keşfedildi, şirketlere şunu değil de bunu üretmek zorundasın diyebileceği ortaya çıktı, yani serbest piyasa mantığıyla uzlaşmayan şeyler ama kapitalizm aslında hiçbir zaman mutlak serbest piyasa değildi bu unutuluyor zaman zaman. Unutuyoruz mesela, bizde İkinci Dünya Savaşı yıllarında da fabrikalara zorunlu üretimler yaptırıldı, Milli Korunma Kanunu uygulamaları veya Levent söyledi faşizm döneminde de işsizlik ortadan kaldırılabildi vs. Dolayısıyla bunun da kapısını açan ama öbür yandan tam da söylediği gibi kamuculuğu da meşrulaştıran, özellikle sağlıkta, işsizlikte, birçok temel meselede bazı taleplerin meşruiyetini de tekrar güçlendiren bir ortam oluştu. Yani iki yanı var ve bu tam da politik mücadelenin, politik güçler mücadelesinin konusu olmaya aday.

Aslında bir süredir giderek ön plana çıkan sosyal mesele, sınıf meselesi daha da görünür hâle geldi. Önümüzdeki dönem daha çok olacak. Tam da bu nedenle Türkiye’de iktidarın bu yerlilik ve millilik söylemine daha da yükleneceği çok belli, yani burada bir tür içine kapanan devlet, yerli üretim, biz bize yeteriz, birlikte üretiyoruz, bunun içine korporatist mantığı içerisinde sendikaları da dâhil eden kocaman bayrağın altındayız. Ama sonuç itibarıyla yine de burada bunları yapabilmek salt ideoloji ile mümkün olmaz, belli düzeyde maddi tatmin de sağlamanız gerekir. Bence korona krizi AKP’nin bu konuda kapasitesinin artık sonlarına geldiğini gösterdi. Sosyal olarak bir şekilde destekleyebilme imkânı yok, çok ciddi tercih yapmak zorunda ve çok çıplak bir biçimde sermaye yanında bir tercih yapmış durumda. Ama burada bir şans var politik olarak, en azından meclisteki muhalefet, ana akım muhalefet maalesef sosyal meselenin, sınıfsal meselenin bu denli birincil öneme sahip olduğunu, aşağıdaki büyük homurtunun aslında buradan yükseldiğini -belki hissediyor ama- tam olarak idrak etmiş değil, tam olarak bunu en öne koymuş değil. Bu noktada meclis dışı muhalefete, toplumsal muhalefete iş düşüyor.

Demin sorduğın soruya yanıt vermemiş gibi olmayayım apayrı bir tartışma vatandaşlık geliri, temel gelir. Tek başına temel gelirin çözücü olduğunu ben de düşünmüyorum. Çalışma hakkı, çalışma sürelerinin kısaltılması vb. ile. Ama yoksulluğun bu denli yaygınlaşıp derinleştiği bir noktada bir tür katmanlı ve eş zamanlı önlemler eşliğinde onun da önemli bir yeri olduğunu düşünüyorum. Hele de bu kadar işsiz varken, bu kadar istihdam dışı insan varken bir geçiş talebi olarak ve sermayeyi de zorlayacak bir talep olarak da. Baksanıza mesela işsizlik fonunu bile kullandırtmayan, buradan hâlâ kendisine yontan bir sermaye varken bu talebin de politikleşmiş bir talep olarak savunulabileceğini, diğerleriyle birlikte savunulması gerektiğini, bunun etrafında da önemli bir sosyal haklar hareketinin yeşerebileceğini düşünüyorum. Çünkü bu kadar insan istihdam dışında olduğunda sendikal bir mücadele yürütmek oldukça zor. Mesela işsizler hareketi konusunda Türkiye’de çok iyimser değilim, emin değilim daha önceki kimi deneyimlerden. Şu konularda katılıyorum arkadaşlara sendikalar dışındaki emek potansiyelleri emeğin öfke ve talep potansiyelleri, EYT güzel örnek, vergi güzel örnek, başka örnekler var meselâ kamuda kadroya geçirildiği söylenen yüzbinlerce taşeron var. Son düzenlemelerle birlikte onların bu yaz için hasretle bekledikleri toplu iş sözleşmesi çok daha uzun bir vadeye taşınmış oldu. Az önce İrfan söyledi ya uzun prosedürler var, siz de 3 ay 6 ay uzattınız bir de üzerine prosedür dolayısıyla, meselâ onlar için de çok ciddi bir mağduriyet söz konusu. Onlar sözde kamu çalışanı gibi aslında ikinci sınıf kamu işçisi statüsündeler ve bu bir, bir buçuk yıl daha sürecek gibi gözüküyor. Böyle böyle emeğin farklı noktalarında klasik anlamda sendikaların o toplu sözleşme, işverenle pazarlık meselesinin dışında emek taleplerinin de öne çıkacağı bir

dönemdeyiz. O nedenle bunun karşısına iktidarın çıkarabileceği tek şey çıplak şiddet, zor araçları ki bunu çıkarıyor. Neredeyse ortada Çalışma Bakanlığı diye bir bakanlık yok. İşçiler giderek sadece İç İşleri Bakanlığı'yla muhatap oluyor, yani zor gücüyle. Mesela Çalışma Bakanlığı'nın bu kadar zayıflatılması, başına zayıf bir figürün getirilmesi de tesadüfî değil. Sınıfsal uzlaşının imkânları da yok yani, çıplak bir sermaye yandaşlığı ve bunu sürdürübilmenin tek yolu sürekli bir milli seferberlik hali yaratmak, sürdürmek. O seferberlikle absorbe edebilmek bu öfkeyi. Bunda da ne kadar başarılı olurlar, emeği temsil edenler ne kadar başarılı olur bunu siyasi mücadele belirleyecek. Bu noktada bizim tarafta olanlar, yani emeğin tarafında, solda olanlar meşruiyet anlamında da daha güçlü bir noktadalar, daha avantajlı bir noktadayız bunu da unutmamak da gerekiyor. Aslında bizim çok uzun süredir söylediğimiz şeylerin; sanki marjinal, afakî ve arkaik gibi olan şeylerin de güncellendiği bir zaman dilimindeyiz, buralara sağlam basıp daha özgüvenli bir ses gerek; sendikal gerek siyasal düzlemde.

Meryem Kurtulmuş: Çok teşekkür ediyorum. Sizlerin de söylediği gibi emek-sermaye çelişkisinin, çatışmasının bu kadar açık seçik ortada olduğu bir dönemde ciddi bir mücadele süreci önümüzde duruyor. İşçilerin farkında olduğu kadar siyaset de, toplumsal muhalefet de farkında olsa diyelim. Tekrar çok teşekkür ederim zaman ayırdığınız için.